



 Sociaal-cultureel werk:
het vuur aan de participatielont! 

Colofon

Socius

Steunpunt sociaal-cultureel volwassenenwerk

Gallaitstraat 86 bus 4

1030 Brussel

Tel.: 02 215 27 08

Fax: 02 215 75 80

E-mail: welkom@socius.be

Socius.be

Prettiggeleerd.be

Laatmensenschitteren.be

Oscaronline.be

Redactie

Sofie Verhoeven

Vormgeving & correctie

Ingrid Matthijs

D/2011/4393/4

Brussel, februari 2011

© Socius vzw

Alle rechten voorbehouden. Niets van deze uitgave mag worden vermenigvuldigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en/of openbaar gemaakt in enige vorm of enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Inhoudstafel

Inleiding.....	5
1. Het begrip burgerparticipatie.....	7
2. Soorten bijdragen van het sociaal-cultureel werk aan burgerparticipatie.....	9
2.1 Opwekken van burgerparticipatie.....	10
<i>Burgerparticipatie als doel.....</i>	<i>11</i>
<i>Burgerparticipatie als neveneffect.....</i>	<i>11</i>
2.2 Ondersteunen van burgerparticipatie.....	13
2.3 Reflecteren over burgerparticipatie.....	18
3. Meerwaarde van het sociaal-cultureel werk met betrekking tot burgerparticipatie.....	23
3.1 Vanuit een positieve sfeer.....	23
3.2 Onafhankelijkheid.....	23
3.3 De groep als uitgangspunt.....	24
3.4 Klemtoon op product én op proces.....	25
3.5 Burgerparticipatie als ontstaansreden van veel vormen van sociaal-cultureel werk.....	26
3.6 Diversiteit in werkvormen.....	26
3.7 Benutten van potentialiteit van burgers.....	26
4. Uitdagingen.....	29
4.1 Lokale burgerparticipatie voor en door iedereen.....	29
4.2 Holistische aanpak en kruispuntdenken.....	31
4.3 Inzetten op biografische acties.....	32
4.4 Samenwerkingsverbanden.....	33
4.5 Macht.....	34
4.6 Algemeen belang versus individueel belang.....	35
4.7 Maatschappelijk relevante materies.....	37
4.8 De digitale omgevingen.....	37
4.9 Trajectmatige aanpak.....	38
4.10 De professional moet intelligent nietsdoen.....	39
4.11 Het verantwoorden van participatieprocessen.....	40
4.12 Gedifferentieerde aanpak tussen steden en gemeenten.....	42
<i>Steden.....</i>	<i>42</i>
<i>Gemeenten.....</i>	<i>43</i>
5. Begrippenlijst.....	45
6. Bibliografie.....	47

Inleiding

De tekst die hier voorligt, is het resultaat van een traject dat de werkgroep lokale burgerparticipatie aflegde onder begeleiding van Socius, het steunpunt voor sociaal-cultureel volwassenenwerk. Het was de bedoeling om geïnspireerd door het boek 'het burger-ei: perspectieven op lokale burgerparticipatie' (Verhoeven, 2008) op zoek te gaan naar de rol en positie van het sociaal-cultureel werk met betrekking tot lokale burgerparticipatie.

Als we praten over burgerparticipatie in het sociaal-cultureel werk, dan gaat het over een *amalgam van activiteiten*: lokaal aangestuurd of geïnitieerd vanuit Vlaams niveau; kleine groep participanten of grote groep; met kleine impact of met grote impact; van belang voor een kleine groep mensen of van belang voor alle inwoners; participatie aan de eigen organisatie of participatie aan een publieke actie; enzovoort.

Participatie kan hierbij zowel beschouwd worden als doel of als middel, als hoofdeffect of als welgekomen neveneffect. Met deze diversiteit aan participatieactiviteiten komt de sector tegemoet aan het feit dat burgers verschillende soorten burgerschapsstijlen hanteren waardoor niet iedereen op een gelijke manier handelt en benaderd kan worden (zie Verhoeven, 2008, p. 35).

Deze tekst biedt *een kader* voor die diversiteit aan bestaande praktijken. Daarbij is het niet de bedoeling dat dit kader de weg uittekent waar het sociaal-cultureel werk de komende jaren op moet inzetten. Het is wel de bedoeling dat dit kader de professionals mogelijkheden tot reflectie op hun eigen praktijken biedt. Het wil de professional uitdagen over de rol die hij speelt, de manier waarop organisaties hun deelnemers en/of vrijwilligers ondersteunen, de acties die organisaties opzetten met als doel de participatie te verhogen, ... Zonder dat het daarbij de bedoeling is dat elke organisatie in het sociaal-cultureel werk permanent met alle mogelijkheden bezig moet zijn. Maar wel met de bedoeling dat men zijn handelen en praktijken kan positioneren.

In een eerste hoofdstuk lichten we kort toe wat we onder burgerparticipatie begrijpen. Vervolgens omschrijven we welke soorten bijdragen het sociaal-cultureel werk kan leveren aan de lokale burgerparticipatie. In een derde hoofdstuk hebben we het vervolgens over de meerwaarde die het sociaal-cultureel werk kan bieden in processen van lokale burgerparticipatie. In een laatste hoofdstuk belichten we tenslotte de uitdagingen die de lokale burgerparticipatie het sociaal-cultureel werk biedt.

De teksten in de grijze kaders zijn voorbeelden van praktijken die het geheel wat tastbaarder moeten maken.

Maar vooraleer over te gaan tot de rest van de tekst wil ik eerst alle mensen danken die mee hebben ingestaan voor de ontwikkeling van deze tekst: de leden van de werkgroep Adinda Taelman, Carlos Ramirez, Hannes Hollebecq, Jan Christiaens, Jos Pauwels, Kathy Bernaerts, Koen Ooms, Leo Ponteur, Liesbeth De Winter, Luk Scheers, Monique De Dobbeleer, Saskia Boone en Wim Van Roy; het Socius-domein onderzoek en ontwikkeling; de mensen die met een kritische blik deze tekst wilden nalezen, ...

1. Het begrip burgerparticipatie

Daar waar (actief) burgerschap eerder verwijst naar de capaciteit van een persoon (het aanwezige potentieel van een persoon om zijn rol als burger op te nemen), legt de term burgerparticipatie de klemtoon meer op de 'actie'¹ die men als actief burger onderneemt. Burgerparticipatie verwijst met andere woorden naar de uitingen van burgerschap en verwijst naar de actie terwijl burgerschap dus eerder verwijst naar de persoon. Acties die onder burgerparticipatie vallen, kunnen opgesplitst worden in twee groepen: politieke burgerparticipatie aan de ene kant en maatschappelijke burgerparticipatie aan de andere kant. Politieke burgerparticipatie gaat over die activiteiten die burgers op vrijwillige basis ondernemen en die gericht zijn op de beïnvloeding van het tot stand komen of de uitvoering van het overheidsbeleid (Block, Verlet en De Rynck, 2006).

Maatschappelijke burgerparticipatie daartegenover houdt de deelname aan de publieke ruimten² in (Metz, 2006). Het gaat om betrekkingen tussen burgers zelf waarbij zij activiteiten ontwikkelen, zonder bemiddeling van actoren uit het politieke systeem (De Rynck, 2007). Maatschappelijk participeren kan zich zelfs (bewust) buiten het zicht van het bestuur afspelen. Het kan hierbij zowel gaan om bijna onzichtbare zaken als om spectaculaire acties (De Rynck, 2007).

Een centraal element in 'het burger-e' (Verhoeven, 2008) zijn de drie generaties burgerparticipatie. Omdat er in de rest van deze tekst af en toe naar verwezen wordt, vonden we het belangrijk om ze hier in het kort te resumeren.

In de literatuur worden er drie generaties burgerparticipatie omschreven. Hierbij wordt het contact tussen burger en overheid van de eerste naar de derde generatie burgerparticipatie steeds intensiever. De drie generaties burgerparticipatie zijn complementair ten opzichte van elkaar en moeten dan ook naast elkaar blijven bestaan.

1. De eerste generatie ontstond in de jaren '70 van de 20^{ste} eeuw onder de vorm van inspraak-democratie. Het bestuur neemt het initiatief om de burger zijn mening over een bepaald onderwerp te laten geven. Een voorbeeld hiervan zijn de referenda die rond bepaalde hot items georganiseerd worden. Het bestuur vraagt de burgers om hun mening voor of tegen een bepaald idee te geven.
2. De tweede generatie burgerparticipatie ontstond in de jaren '90 van de 20^{ste} eeuw. Interactieve beleidsvorming stond er centraal. Het initiatief blijft bij het bestuur, maar de burger mag vooraf meedenken. Een voorbeeld hiervan zijn de interactieve processen die opgezet worden naar aanleiding van het schrijven van een cultuurbeleidsplan. Burgers worden om hun mening gevraagd hoe zij het toekomstig lokaal cultuurbeleid zien.
3. Een derde generatie burgerparticipatie ontstond in het eerste decennium van de 21^{ste} eeuw. In essentie komt het er in deze generatie burgerparticipatie op neer dat de overheid burgerinitiatieven initieert en faciliteert. De rollen worden hier voor het eerst omgedraaid: het initiatief ligt bij de burger en de overheid participeert. Hier is sprake van directe

¹ Actie gebruiken we hier in de meest ruime zin van het woord.

² De publieke ruimte is de fysieke ruimte waar we in contact komen met anderen en die los staat van de fysieke ruimte van het gezin.

democratie. Deze generatie staat, gezien het feit dat ze de meest recente generatie is, nog in haar kinderschoenen.

Schematisch kunnen de drie opeenvolgende generaties burgerparticipatie als volgt voorgesteld worden:

Burgerparticipatie	Ontstaan	Kern	Rol burger en overheid	Type democratie
Eerste generatie	Jaren '70 van de 20 ^{ste} eeuw	Inspraak	Het initiatief ligt bij het bestuur. De burger mag zijn mening geven.	Inspraak-democratie
Tweede generatie	Jaren '90 van de 20 ^{ste} eeuw	Interactieve beleidsvorming	Het initiatief blijft bij het bestuur, maar de burger mag vooraf meedenken.	Interactieve democratie
Derde generatie	Het eerste decennium van de 21 ^{ste} eeuw	Initiëren en faciliteren van burgerinitiatieven door de overheid	Het initiatief ligt bij de burger en de overheid participeert.	Directe democratie

Tabel 1: generaties lokale burgerparticipatie

Tot slot willen we nog vermelden dat deze drie generaties in de werkelijkheid niet zo strikt te scheiden zijn. De opdeling is gemaakt om de werkelijkheid bevattelijker en meer begrijpbaar te maken, maar ze zit uiteraard complexer in elkaar.

2. Soorten bijdragen van het sociaal-cultureel werk aan burgerparticipatie

In onderstaand schema geef ik de grote lijnen weer van het kader waarvan ik vertrek. Het sociaal-cultureel werk kan drie soorten bijdragen leveren inzake burgerparticipatie: het opwekken van, ondersteunen van en reflecteren over burgerparticipatie. Het sociaal-cultureel vormingswerk speelt in elk van deze verschillende bijdragen een specifieke rol.

<i>Sociaal-cultureel werk</i>			
	Opwekken van burgerparticipatie	Ondersteunen van burgerparticipatie	Reflecteren over burgerparticipatie
	Creëren van contexten die (groepen) burgers aanzetten tot burgerparticipatie.	Ondersteunen van (groepen) burgers en/of professionals tijdens het participatieproces.	Creëren van ruimte waar (groepen) burgers en/of professionals participatieprocessen kritisch kunnen bevragen en er zelf vorm aan kunnen geven.
Vorming	Versterken van (groepen) burgers.	Ontwikkelen van specifieke participatie-competenties bij (groepen) burgers en/of professionals.	Stimuleren van de kritische reflex bij (groepen) burgers en/of professionals.

Tabel 2: bijdragen van het sociaal-cultureel werk inzake burgerparticipatie

Wie doordenkt op deze verschillende bijdragen die het sociaal-cultureel werk kan leveren inzake burgerparticipatie, zal vaststellen dat deze bijdragen noch strikt te onderscheiden zijn noch gerangschikt kunnen worden op bijvoorbeeld chronologie. De opdeling tussen soorten bijdragen is niet sluitend, maar loopt in elkaar over. Het maken van het onderscheid doen we enkel om meer vat te krijgen op het geheel en om de reflectie te stimuleren. De praktijk valt vanzelfsprekend iets minder strikt op te delen.

Waarom hebben we dan toch het onderscheid gemaakt tussen deze drie bijdragen? Omdat dit onderscheid ons kan helpen bestaande praktijken te kaderen, erover te reflecteren, ... en hiermee begeven we ons met deze tekst in de wateren van het 'reflecteren over burgerparticipatie'.

Het mag hiermee duidelijk zijn dat het sociaal-cultureel werk aan de ene kant *top-down* werkt: het sociaal-cultureel werk zet van bovenuit in op participatie. Aan de andere kant ondersteunt het sociaal-cultureel werk ook wat van onderuit groeit. Dit heet *bottom-up* werken.

Vragen die hieromtrent bij professionals opduiken zijn de volgende: mag je als sociaal-cultureel werk zelf initiatief nemen of moet je op vraag werken, nemen we zelf acties of wachten we tot er vragen komen, enzovoort.

In de volgende hoofdstukken zal *vorming* telkens een prominente plaats krijgen. Het sociaal-cultureel werk is immers gekend om de '*krachtige*' *leeromgevingen* die ze aanbiedt. Personen worden er uitgerust om zelf vorm te geven aan het eigen leven en/of leren en op basis van de verhalen van anderen die ze er te horen krijgen (Cockx, 2005b, p. 12).

In deze tekst focussen we ons in de rubrieken 'vorming' enkel op die acties/activiteiten waarbij het leren als doelstelling wordt vooropgesteld. Uiteraard is participeren op zich ook leren. Doorheen het participeren wordt er immers veel spontaan geleerd, zonder dat het leren op zich een doelstelling is van dat participeren. We vinden dit meer informele leren ook heel belangrijk, maar gezien het inherent is aan burgerparticipatie (en het dus geen afzonderlijke activiteit behoeft), laten we het hier achterwege.

Daarnaast vinden we het ook belangrijk te vermelden dat vorming in het sociaal-cultureel werk zich niet alleen beperkt tot het werken aan competenties bij *burgers*. Ook voor *professionals* is er een aanbod. Ambtenaren en andere professionals die participatie begeleiden, vormen immers een even interessante doelgroep (Van Roy, 2008).

Tot slot willen we benadrukken dat burgerparticipatie in grote mate aanwezig is in het sociaal-cultureel werk, maar dat het sociaal-cultureel werk tegelijk ruimer is dan alleen burgerparticipatie. De overlapping sociaal-cultureel werk en burgerparticipatie verschilt van werksoort tot werksoort en verschilt zelfs op het niveau van organisaties binnen een werksoort. Gezien de multifunctionaliteit van het sociaal-cultureel werk zetten organisaties ook in op verschillende functies tegelijk. Alleen is de mate waarin ze dat doen erg wisselend. Waar organisaties meer of minder op inzetten is erg organisatie- en contextgebonden. Zo ook wat lokale burgerparticipatie betreft.

2.1 Opwekken van burgerparticipatie

"Als we Antoine De Saint-Exupéry verkeerdelijk mogen citeren, dan moet je 'als je een schip wil bouwen' mensen niet bijeen brengen om hout te sjuwen of plannen te tekenen – dat zijn specifieke deskundigheden. Je moet hen eerst 'leren verlangen naar de eindeloze zee'" (Scheers, 2008).

Dit citaat brengt ons bij de essentie waar het bij opwekken van burgerparticipatie om gaat: het prikkelen en creëren van een verlangen naar en dit door het creëren van contexten en hefboomen waar participatie uit voortvloeit.

Wanneer we praktijken van opwekken van burgerparticipatie bekijken, zien we dat er aan de ene kant praktijken bestaan die het opwekken van burgerparticipatie als hoofddoel hebben. Aan de andere kant zijn er die praktijken waarbij het opwekken van burgerparticipatie een welgekomen neveneffect is.

Burgerparticipatie als doel

Het doelbewust initiëren van burgerparticipatie gebeurt heel duidelijk in die projecten die participatie stimuleren ofwel door het geven van een methodische prikkel ofwel door het geven van een financiële prikkel. Met die prikkels worden individuele burgers of groepen burgers (al dan niet reeds georganiseerd) gestimuleerd om initiatief te nemen, een stem te laten horen, enzovoort.

Dorp met toekomst (Landelijke Gilden)

In partnerschap met Cera en de Vlaamse overheid reiken de Landelijke Gilden centen uit aan kleinschalige acties die het dorpsleven warmer en gezelliger maken. Voorbeelden van reeds gefinancierde acties zijn: het dorpspleintje opknappen, een speelruimte aanleggen waar kinderen veilig kunnen ravotten, zwerfvuil opruimen langs fiets- en wandelpaden, een dorpskrantje oprichten, een hellend vlak voor rolstoelen aanleggen, etc. Het zijn deze – kleinschalige – acties die de leefbaarheid in het dorp verbeteren.

Soep op de stoep (Welzijnszorg)

Vanuit Welzijnszorg werden organisaties, verenigingen, scholen en bedrijven gestimuleerd om soep te verkopen. In december 2010 trokken met als gevolg mensen massaal de straat op en werd er 'Soep op de stoep' geserveerd. "Ook jij kan met één kop soep een warm gebaar klaarmaken. De opbrengst van je zelfgemaakte soep gaat naar één van de vele armoedeprojecten die dagelijks armoede bestrijden in Vlaanderen en Brussel."

De wijk aan zet (Stad Gent)

De stad Gent heeft een project "De Wijk Aan Zet" dat binnen het kader van de plaatselijke Gebiedsgerichte Werking initiatieven van bewonersgroepen wil stimuleren via wijksubsidies (Van Roy, 2008, p. 81). Ook in andere steden zoals Leuven, Genk, Antwerpen en Ronse bestaan dergelijke initiatieven (meestal binnen het opbouwwerk). Denk maar aan de vele systemen van buurtcheques, wijkbudgetten, ...

Burgerparticipatie als neveneffect

Alle initiatieven die ertoe bijdragen om vertrouwen tussen burgers te bevorderen zijn de ideale voedingsbodem om participatie op gang te trekken. Negatieve zaken blijven daardoor ook makkelijker weg (sluikafval, materiaal dat snel kapot gaat, verkeerd geparkeerd staan, ...). Ook Lannoo, Devos en Verhaeghe (2008) bevestigen dat een democratie pas goed functioneert als mensen elkaar kunnen vertrouwen en de wil tot samenwerking vertonen. Door in de samenleving actief te zijn, wordt burgerzin ontwikkeld, krijgen mensen meer vertrouwen in elkaar, neemt verdraagzaamheid toe en krijgen mensen meer zekerheid (Beke, 2008). Vaak wordt in dit verband ook over *gemeenschapsvorming* gesproken. Belangrijk hierbij is dat vertrouwen opgebouwd wordt: het ijs moeten gebroken worden. De opbouw van gezelligheid. Het leren lachen met elkaar.

Op heel veel plaatsen in het sociaal-cultureel werk leren mensen elkaar vanuit de ontmoeting kennen. Vervolgens nemen ze van daaruit deel aan of engagementen op in relatie tot hun omgeving/de samenleving (Cockx, 2008). Derynck en Dezeure (2009) formuleren het als volgt: "Participatie groeit

dan vanuit beweging, animo, actie, aanpak, erbij willen zijn, ... Betrokkenheid groeit ook door emotie, door 'gepakt zijn', door deel te willen zijn, door te doen, ... Doen en samen doen zorgt voor creativiteit, voor een heel andere diepte van betrokkenheid dan praten".

Zoals de titel omschrijft is een meer actieve vorm van burgerparticipatie in deze activiteiten een welgekomen neveneffect. Niets zegt echter dat het zover zal komen. Stel dat alles blijft bij een éénmalige gemeenschapsvormende activiteit zonder dat daar verdere participatie uit voortvloeit, dan is dat maar zo. Dit maakt de interventie daarom niet minder effectief.

Veel heeft er ook mee te maken dat initiatieven van onderuit moeten kunnen groeien en dat ze daar de tijd, ruimte en context voor moeten krijgen.

Spinnen in de straat (Vormingplus Kempen)

Met de website en de brochure 'spinnen in de straat' zet Vormingplus Kempen (groepen) mensen aan tot het organiseren van een Spinmoment in hun eigen straat. Met Spinnen in de straat breng je burens bij elkaar. Enkele mensen zetten één namiddag de deur van hun huis open voor de andere buurtbewoners. Op die manier komen mensen bij elkaar over de vloer. Zo kunnen ze een babbeltje slaan en elkaar wat beter leren kennen. Dat is 'spinnen': bij elkaar een gezellige babbeltje gaan doen. Dit voorbeeld is dubbel: participeren wordt als doel gezien wat de organiserende buurtbewoners betreft. Wat de deelnemers aan het Spinnen betreft, is het blijvend en/of toekomstig participeren aan allerlei lokale initiatieven een welgekomen neveneffect. De gezellige babbeltje (die op zich al een heel lichte en tijdelijke vorm van participatie is) is echter het eerste doel.

Galerij actieve burgers: gedreven door goed gevoel (Sociumi)

Overal in Vlaanderen bouwen burgers aan een solidaire, democratische samenleving. In de campagne 'Galerij actieve burgers: gedreven door een goed gevoel' liet Sociumi 21 van deze burgers aan het woord. Daarnaast werden ze ook in beeld gebracht. Een reizende tentoonstelling, een publicatie en postkaarten vertelden het verhaal van deze burgers. Het in beeld brengen van levende voorbeelden met hun ervaringen zegt meer dan duizend woorden.

Sociumi voert hiermee campagne voor de idee van actief burgerschap en wil vooral scoren bij al wie wel wil meedoen, maar nog aan de zijlijn afwacht of geen directe kansen ziet om iets in de eigen omgeving aan te pakken (Ponteur, 2008, p. 69).

Potjebuurtje (vzw Stof en Aarde)

Potjebuurtje is uitgeroepen tot een nieuwe feestdag die jaarlijks terugkomt en die geïnspireerd is op het Suikerfeest (ook Id-oel-Fitr of het Kleine feest genoemd). Tijdens de ramadan brengen de moslims een maaltijd naar hun burens en ook op het Suikerfeest zelf, waarmee de ramadan afsluit, worden er kwistig lekkernijen uitgedeeld! Potjebuurtje is de symbolische uitbreiding van dit gebruik naar de gehele bevolking. Op die dag gaan we bij een buurtje aanbellen met een potje, dat gevuld is met een smakelijk warm hapje, ... Voor de autochtone bevolking werkt Potjebuurtje verwarmend op onze super geïndividualiseerde samenleving waarin we soms onze burens niet meer kennen en tegelijk ontvangt de allochtone gemeenschap in ons land een deugddoend teken van waardering voor hun cultuur.

De actie 'herstel wandelweg' (KWB Aalbeke en Marke)

De KWB is een vereniging die werknemers verenigt en hen mogelijkheden tot ontmoeting aanbiedt. KWB ziet deze 'eenvoudige' vorm van solidariteit meer dan ooit als noodzakelijk. Het is het KWB-antwoord op de groeiende nood aan sociaal contact. Vanuit die ontmoeting wil men samen opkomen voor een veilig verkeer, gezond leefmilieu, ...

De KWB van Aalbeke en Marke voert bijvoorbeeld actie voor het herstel van een wandelweg die door een bedrijf ingenomen is. De KWB doet veel meer dan hierom actie voeren, maar ze voert die wel en ze betreft daar zoveel mogelijk mensen bij, ze organiseert petitie bij de bevolking, ze belegt persmomenten, enzovoort. (Caron, 2008, p. 94).

Vorming

Tijdens vormingsactiviteiten die opgezet worden in de context van opwekken van burgerparticipatie, wordt vooral gewerkt aan competenties die de burger of die groepen burgers *de wil en de moed geven om te participeren*. Het zijn die competenties die je vertrouwen geven en die de stap om te durven participeren kleiner maken.

Vanzelfsprekend gaat het hier over *meer algemene sleutelcompetenties* die je op elk moment en in elke situatie kan inzetten en die van essentieel belang zijn om over te kunnen gaan tot participatie. 'Voor zichzelf opkomen' bijvoorbeeld doelt op het tactvol en zonder te kwetsen opkomen voor de eigen mening, behoeften of belangen (Bron: www.oscaronline.be).

Vorming groeien in zelfvertrouwen (PRH - Persoonlijkheid en Relaties)

Door te groeien in zelfvertrouwen ga je op een andere manier in je leven staan, in je werk, in je relaties. Bepaalde gebeurtenissen in ons leven kunnen echter ons zelfvertrouwen hebben aangetast. Deze cursus wil je helpen om stap voor stap te groeien in het vertrouwen in jezelf. Er worden concrete handvatten aangereikt om met moeilijkheden om te gaan.

2.2 Ondersteunen van burgerparticipatie

Met ondersteuning van burgerparticipatie bedoelen we ervoor zorgen dat processen van burgerparticipatie zo effectief en efficiënt mogelijk verlopen. We kunnen twee types van ondersteuning van burgerparticipatie onderscheiden.

Aan de ene kant zijn er de *ondersteunende initiatieven van organisaties die optreden als een soort van vertegenwoordiger/belangenbehartiger* van het doelpubliek van die organisatie. Het onderstaande voorbeeld maakt duidelijk wat we hiermee bedoelen.

De Federatie voor Marokkaanse Verenigingen

Het FMV is een voorbeeld van een organisatie die optreedt als een soort van belangenbehartiger van mensen met Marokkaanse roots die leven in Vlaanderen. Het zijn daarbij de burgers die de signalen doorgeven. Het FMV pikt vervolgens die signalen op en doet er iets mee.

Daarnaast merkt de organisatie echter ook zelf de problemen en uitdagingen op, aangezien zij deel uitmaakt van de doelgroep.

Als belangenbehartiger komt een organisatie zoals FMV op voor die burgers die minder mondig zijn om in direct contact te staan met de overheid en problemen of uitdagingen aan te kaarten (Van Eenoo, 2008).

Elke organisatie fungeert wel op de één of andere manier als belangenbehartiger van zijn doelgroep, maar bij sommige organisaties is dit veel sterker dan bij andere.

Actie 'vrijwilligerswerk is een recht' (Vluchtelingenwerk Vlaanderen)

Volgens Vluchtelingenwerk Vlaanderen is vrijwilligerswerk een recht. Toch kan niet iedereen zich belangeloos inzetten. Asielzoekers bijvoorbeeld, kunnen niet als vrijwilliger aan de slag omdat de wet dit verbiedt. Daarom pleitte Vluchtelingenwerk Vlaanderen voor een aangepaste wetgeving. In 2007 voerden zij hierover actie aan het kabinet van de toenmalige federale minister van Werk, Josly Piette. We doen dit samen met organisaties die met vrijwilligers werken en met buitenlandse vrijwilligers zelf.

Op het kabinet overhandigde Vluchtelingenwerk Vlaanderen de platformtekst.

Opkrikken van etnisch-culturele representativiteit van adviesraden (Minderhedenforum)

Het Minderhedenforum probeert met steun van de VGC de etnisch-culturele representativiteit van de adviesraden op te krikken. Er is een inventaris gemaakt van mondig burgers met een diverse achtergrond die in dergelijke organen willen zetelen. Bovendien organiseert het minderhedenforum voor hen gepaste vormingen, zoals 'argumenteren' of 'inzicht in processen die het beleid vorm geven'. Beginners kunnen een basistraject volgen. Daarnaast worden ook contacten onderhouden met adviesraden, werkgroepen, raden van bestuur en andere organen. Zij worden gesensibiliseerd over mogelijke drempels in de werking. Mensen en raden worden ook aan elkaar gekoppeld. Het Minderhedenforum fungeert bovendien als klankbord voor personen die sinds kort in zo'n orgaan zetelen. Het is gebleken dat een dergelijke intensieve werking op de twee fronten (vertegenwoordigers en raden) haar vruchten afwerpt (Charkaoui, 2008, p. 96).

Aan de andere kant zijn er de *vormen van ondersteuning die specifiek focussen op processen die opgezet zijn met als doel burgerparticipatie*. De bedoeling is om de kwaliteit van de burgerparticipatie te verbeteren. Het gaat hierbij zowel over participatie die van onderuit ontstond als over participatie die van bovenuit werd geïnitieerd.

De ondersteuning kan gebeuren zowel ten aanzien van professionals als van individuen en burgers die zich verenigd hebben in groepen. Concreet gaat het hier over het aanreiken van tools en middelen en het bieden van begeleiding (algemene begeleiding of op maat van de actie). Denk bijvoorbeeld aan het werk dat de vele afdelingsbegeleiders of coaches van lokale groepen bij verenigingen en bewegingen doen.

Dorp met toekomst (Landelijke Gilden)

Als we terugdenken aan het voorbeeld van 'Dorp met toekomst' van de Landelijke Gilden zouden we kunnen zeggen dat het voorzien van een systeem waardoor mensen aangezet worden om actie te ondernemen valt onder 'opwekken van burgerparticipatie'. De bijbehorende brochure die stap voor stap omschrijft hoe je te werk kan gaan bij het opzetten van een initiatief zien we dan eerder als ondersteuning.

Provinciale denkgroepen 'laat je stem horen' (VFG)

In de provinciale denkgroepen 'laat je stem horen' kunnen personen met een beperking die actief vertegenwoordigingswerk (willen) doen, ervaringen uitwisselen en informatie krijgen. Via deze groepen worden concrete werkpunten uitgewerkt.

Uit: Van Wesemael, C. & Verschaeren, Y. (2009). Beste burgemeester ... Gemeenten op weg naar volwaardig burgerschap. In: WisselWERK. Jaargang 6, nummer 2

De Kaaien op tafel (Antwerpen aan 't woord, ACW Antwerpen en UNIZO Antwerpen stad)

Om burgers en belanghebbenden hun ideeën, suggesties en dromen voor de herinrichting van de kaaien te laten meegeven, organiseerde de stad Antwerpen samen met de middenveldorganisaties Antwerpen aan 't Woord, ACW Antwerpen en Unizo Antwerpen stad, De Kaaien op tafel. Iedereen kreeg de kans aan te schuiven aan tafel om met andere betrokkenen te praten over de Scheldekaaien en de heraanleg ervan. In totaal werden er 71 gesloten tafels (568 deelnemers) en 25 open tafels (256 deelnemers) georganiseerd. De gesloten tafels vonden plaats in een huiskamer of clubhuis en daar zorgde de organisator zelf voor deelnemers. De open tafels werden georganiseerd in alle Antwerpse districten en daar kon ieder die zin had bij aanschuiven. Een moderator leidde de gesprekken in goede banen en nam verslag van alle suggesties en aanbevelingen.

Buurtschatten (Samenlevingsopbouw Vlaanderen)

In Antwerpen Noord wonen mensen met een hart voor 'hun' wijk en voor mekaar. Zij hebben ideeën, plannen en zelfs dromen voor de wijk. Buurtschatten daagt ze uit om dit te realiseren. Buurtschatten stelt steeds opnieuw vast dat initiatieven die bewoners zelf opzetten er vrijwel altijd positief uitspringen. Bewoners blijken immers over een fantastische gave te beschikken om anderen enthousiast te krijgen voor hun ideeën, ze hebben ook genoeg doorzettingsvermogen om het uit te voeren.

De buurtwerkers van Samenlevingsopbouw gaan langs pleinen, straten, ontmoetingsplekken actief op zoek naar deze "schatten" van de wijk en helpen mensen bij het realiseren van hun ideeën. De bewoners blijven echter altijd eigenaar van hun initiatieven. Ook andere diensten en organisaties worden bij de initiatieven betrokken om ze te helpen realiseren.

Vorming

Vorming zal in deze context van ondersteunen van burgerparticipatie vooral gericht zijn op het verbeteren van een concrete praktijk door het werken aan *specifieke competenties*. Het gaat hier over competenties die je niet overal en altijd nodig hebt, maar die je wel kunt inzetten in bepaalde contexten van burgerparticipatie en die je helpen om op een meer kwalitatieve manier te participeren. We kunnen deze competenties omschrijven als *burgerparticipatie-competenties*. Voorbeelden van dergelijke meer specifieke competenties zijn: spreken voor een grote groep, projectdossiers opstellen, enzovoort. Niet iedereen heeft deze competenties nodig. Niet elke burger moet bijvoorbeeld goed kunnen spreken voor een grote groep terwijl dit van een voorzitter van een vzw wel verwacht kan worden. Bovendien zijn dergelijke competenties ook enkel in bepaalde situaties belangrijk: projectdossiers schrijven is van belang op het moment dat je effectief een projectdossier moet indienen. Je hebt deze competentie niet nodig om rondleidingen in een museum te geven.

Afhankelijk van de generatie burgerparticipatie waaronder de praktijk gecatalogeerd is, worden er meer of minder competenties van de burger verwacht. Bij praktijken uit de eerste generatie burgerparticipatie (inspraakdemocratie) bijvoorbeeld worden er minder competenties verwacht dan bij praktijken van de derde generatie burgerparticipatie (directe democratie). Om te stemmen of om een stem te geven zijn er immers minder competenties nodig dan om initiatieven uit de grond te stampen, zichzelf te organiseren,...

Cursus 'overleggen met de burger' (Stichting Lodewijk de Raet)

In deze tweedaagse cursus, waaraan ook De Wakkere Burger een bijdrage levert, wordt vertrokken van de concrete vormingsbehoeften van de deelnemers. Dit zijn buurtwerkers, ambtenaren van sociale zaken, ruimtelijke ordening of jeugdzaken, wijkmanagers en vele andere professionelen die instaan voor de organisatie en begeleiding van informatie-, inspraak- of overige participatiemomenten. Onder andere de volgende uitdagingen worden in dit programma aangepakt:

- Hoe kunnen we contacten tussen de stad en de bewoners tot stand brengen?
- Hoe kunnen we de info- of inspraakmomenten goed organiseren?
- Hoe bewaak je de balans tussen de timing van een dossier en het inspraakproces?
- Hoe kan je het doel van je vergadering duidelijk maken?
- Hoe kan je bij verzet tegen plannen een open en constructieve houding behouden?
- Welke alternatieven bestaan er voor de traditionele hoorzitting?
- Hoe ga je om met sterke drukkingsgroepen?
- ...

Kenmerkend voor de meeste van deze vragen is dat ze handelen over het microniveau: het niveau van de concrete interactie tussen de verschillende actoren. Dit cruciale niveau komt in de literatuur over burgerparticipatie blijkbaar nog niet voldoende aan bod (Larock, 2008, p. 56).

Training geweldloos actievoeren (Vredesactie)

"Er valt toch niets aan te doen?" ; "Ik heb geen greep op wat ze daar aan het bespreken zijn": het denken rond een directe actiestrategie is ons niet met de paplepel meegegeven. In een training 'geweldloze directe actie' leer je het concreet in te vullen. Waar ligt jouw macht? Hoe bouw je een geweldloze strategie uit? Wat is direct en wat is geweldloos? Hoe goed een actie ook gepland is, het scenario ligt nooit helemaal vast. Een grondige planning en goede afspraken vergroten wel de slaagkans. Maar hoe organiseer je een actie? Hoe ziet een volledig actiescenario er uit? Wat doet een politiespreker, een thuiswacht of een observator? Hoe sta je de pers te woord? Hoe hou je een overzicht op het verloop? Hoe communiceer je tijdens de actie met elkaar? Hoe neem je in gespannen situaties snel en efficiënt met de hele groep beslissingen? Ook dat kan je vooraf oefenen.

De cursus en brochure EHBA: Eerste Hulp Bij Adviesgevallen (De Wakkere Burger)

Een adviesraad wordt door het bestuur om haar mening gevraagd. Hoe pakken we dat best aan? Op welke manier komen we tot een waardevol advies? Welke 'tips & tricks' kunnen we daarbij gebruiken?

- Overlopen mogelijkheden tot inspraak en participatie binnen de gemeentelijke organisatie -participatieladder
- Inspraak en participatie-tijdslijn
- Overleggen over een advies, meningsvorming, informatieverzameling
- Opstellen van advies, unaniem advies of minderheidsstandpunt?
- Voorwaarden van een goed advies
- Cyclus van adviezen

Doelgroep: Leden van adviesorganen binnen de gemeente.

De cursus beter participeren door beter vergaderen (De Wakkere Burger)

Binnen het wereldje van inspraak en participatie wordt heel wat vergaderd. Dat is uiteraard nodig om tot een advies te komen en samen beslissingen te nemen. Maar soms kan het allemaal een beetje efficiënter. We bieden de leden van participatieorganen inzicht in het vergaderproces en een aantal handige tips om dit proces te optimaliseren. Via een oefening concretiseren we dat inzicht in onze eigen vergaderpraktijk. Door beter te vergaderen, zal de groep automatisch tot betere resultaten komen en meer invloed kunnen uitoefenen dan tot nu toe.

Het verschil met andere cursussen vergadertechnieken zit in het feit dat we ons specifiek richten op de leden van gemeentelijke participatieorganen. We werpen dan ook onze blik op het bekomen van een goed advies. Welke voorwaarden stellen we hier zelf aan en hoe vult de gemeentelijke overheid dit in?

Doelgroep: leden van gemeentelijke adviesorganen.

Aantal bijeenkomsten: twee dagdelen.

Brochure 'Adviesraad in uitvoering' (VFG)

Deze brochure heeft het over het belang van een adviesraad voor personen met een beperking en geeft antwoord op een aantal vragen die mensen zich stellen wanneer ze een adviesraad willen oprichten. Bijvoorbeeld 'Hoe kom je van het denken over een adviesraad tot een reëel, werkbaar adviesorgaan?' of 'Hoe verloopt de formele oprichting?' Daarnaast worden er ook tips gegeven voor een goede relatie tussen gemeente en adviesraad, informatie rond wie met welke taak in een adviesraad kan zetelen, tips rond instrumenten die een hulpmiddel kunnen zijn om te werken aan een beter beleid ...

Uit: Van Wesemael, C. & Verschaeren, Y. (2009). Beste burgemeester ... Gemeenten op weg naar volwaardig burgerschap. In: WisselWERK. Jaargang 6, nummer 2

2.3 Reflecteren over burgerparticipatie

Als we het hebben over reflecteren over burgerparticipatie bedoelen we daar in de eerste plaats het *kritisch nadenken over de bestaande praktijken* van burgerparticipatie mee. En dit zowel door de professional als door de burger (zelfs diegene die tot nog toe niet betrokken waren in praktijken van burgerparticipatie).

Op basis van ervaring en reflectie veranderen de tot dan toe gehanteerde interpretatiekaders van betekenis. Hierdoor verwerft men een beter inzicht in zijn/haar eigen situatie en de praktijkgemeenschappen waarvan men deel uitmaakt (Cockx, 2007a, p. 49-56). De 'structurele' kwaliteiten van de organisatie van de publieke ruimte worden hierbij aangepakt (Leenknecht & Goubin, 2007, p. 18). Cockx (2008) spreekt in dit verband over het kritische karakter van het sociaal-cultureel werk. Als middenveldspelers bevinden sociaal-culturele organisaties zich op het snijvlak tussen leefwereld en systeem. Vanuit de leefwereldrationaliteit kaarten ze (georganiseerd en gekanaliseerd) systeemtekorten aan met het oog op maatschappelijke veranderingen.

Test uw gemeente ... (VFG)

Deze test werd speciaal ontwikkeld voor het project 'Agenda 22' en werd in gepersonaliseerde versie verstuurd naar alle gemeenten en adviesraden (of equivalent) voor personen met een beperking in Vlaanderen. De bedoeling was – en is – dat gemeenten en adviesraden het beleid in hun gemeente of stad toetsen om na te gaan hoe ver – of net niet – ze staan inzake gemeentelijk beleid en volwaardig burgerschap. Worden er (specifieke) inspanningen geleverd om het leven voor deze burgers aangenamer te maken? En zo ja, welke inspanningen zijn dat dan? Via deze test wil VFG de gemeenten doen inzien dat er te weinig aandacht besteed wordt aan deze groep burgers en dat aandacht ervoor toch wel bijzonder belangrijk is.

Het voornaamste streefdoel van VFG is met dit project een dialoog op gang te brengen tussen mensen met een beperking (in adviesraden) en lokale besturen, omdat ze ervan uitgaan dat enkel participatie kan leiden tot een werkzaam beleid dat positieve aandacht besteedt aan deze doelgroep.

Uit: Van Wesemael, C. & Verschaeren, Y. (2009). Beste burgemeester ... Gemeenten op weg naar volwaardig burgerschap. In: WisselWERK. Jaargang 6, nummer 2

Naast het kritisch reflecteren op zich is ook het *innoverend karakter* (als gevolg van kritisch reflecteren) een kracht van het sociaal-cultureel werk. Tijdens het proces van (voortdurende) interacties in en tussen individuen en groepen worden de contouren van het samenleven voortdurend hertekend en worden al doende nieuwe vormen van gemeenschap en samenleven uitgetest en verkend. Cockx (2007) haalt hier de term 'gemeenschaps-vormgeving' aan. Burgers bouwen aan de samenleving. Gemeenschapsvormgeving richt zich op het vormgeven van de publieke ruimte en het verhogen van de kwaliteit van het publieke terrein. Vanzelfsprekend maakt het vormgeven van de burgerparticipatie hier een essentieel onderdeel van uit. Misschien ontstaat er wel een vierde generatie burgerparticipatie in de schoot van het sociaal-cultureel werk?

<http://www.zetelcarrousel.be/> (*De Wakkere Burger*)

Met deze website wil 'De Wakkere Burger' de praktijk van schijnkandidaten bij verkiezingen aan de kaak stellen. Volgens De Wakkere Burger vzw zorgt de zetelcarrousel voor ondoorzichtige en onvoorspelbare verkiezingsresultaten. De kiezer verliest op die manier zijn greep op de samenstelling van de parlementen. Na de verkiezingsdag is het voor de kiezer immers niet duidelijk welk effect zijn stem heeft gehad. De Wakkere Burger ijvert daarom voor een verkiezingssysteem waarbij de burger meer greep krijgt op de democratische verkiezingen door de invoering van duidelijke regels die zorgen dat er in de toekomst geen opportunistische schijnkandidaten meer in kiescampagnes opduiken.

DORP inZICHT (Samenlevingsopbouw)

DORP inZICHT (www.dorpinzicht.be) is een instrument dat ondersteuning biedt aan bewoners die zicht willen krijgen op het leven in hun dorp en die zich samen met anderen willen inzetten voor de toekomst van dat dorp. DORP inZICHT geeft een groep wakkere burgers alle instrumenten in handen om, met of zonder steun van buitenaf, zelf een bevraging bij dorpsgenoten op te zetten. Door die bevraging krijgen sommige dorpsbewoners ook de smaak te pakken om samen met anderen iets te doen met de resultaten en het samenleven in het dorp te verbeteren.

Een belangrijk voordeel van DORP inZICHT / Dorpswaardering is dat kwantitatieve gegevens beschikbaar komen die inzicht bieden in wat leeft in het dorp en dat die resultaten representatief zijn voor de bewoners. Dat laatste is vooral te danken aan de hoge respons die wordt bereikt. Die hoge response is gebaseerd op de grote betrokkenheid die wordt gegenereerd. En dat blijft volgens Thissen (2007, p. 8) het sterkste punt van de methode.

"Wat mij in de gesprekken met bewonersgroepen die de methode in Nederland hebben toegepast het meest is bijgebleven is de stimulans die van de methode uitgaat op het lokaal bewustzijn. De betrokken bewonersgroepen zijn trots op het bereikte resultaat, hetgeen een positief effect heeft op hun gevoel van lokale identiteit en hun zelfbewustzijn." (Thissen, 2007, p. 8)

Ook in Steenkerke, een dorp in de Westhoek behorend tot de fusiegemeente Veurne, werd in 2003 DORP inZICHT toegepast. De titel van het rapport luidt: "Denk niet voor het dorp, maar laat het dorp zélf denken". Men zocht vooral naar een groter draagvlak in het dorp voor het opstellen van een 'dorpsontwikkelingsplan'. 125 huishoudens en 299 bewoners vulden een vragenlijst in. (Thissen, 2007, p. 8).

Ons dorp: Buitengewoon Leefbaar?! (Landelijke Gilden)

Met het jaarthema 'Ons Dorp: Buitengewoon Leefbaar?!' (2006-2007) ondernam Landelijke Gilden een gelijkaardig initiatief. Ze organiseerden een bevraging over de leefbaarheid van het dorp. Met de resultaten van die bevraging konden de afdelingen later aan de slag.

Cultuurbeleidsplannen en afsprakennota vrijetijdsparticipatie

Vanuit het meebouwen aan de cultuurbeleidsplannen hebben burgers (via het middenveld waarin ze gegroepeerd zijn) de mogelijkheid om het participatiebeleid in de stad of gemeente voor een stuk in vraag te stellen en mee vorm te geven. We spreken hier bewust van 'voor een stuk' omdat het kader van de beleidsplanning (hoe wordt deze aangepakt, hoe worden burgers erbij betrokken) er op zich al voor zorgt dat een deel van hoe de participatie binnen de stad of gemeente wordt vorm gegeven reeds vastligt. Bovendien is het instrument 'cultuurbeleidsplannen' hiervoor ontworpen, maar in werkelijkheid is het instrument vaak minder participatief dan vooropgesteld.

Hetzelfde geldt voor de 'afsprakennota vrijetijdsparticipatie' waarmee alle gemeenten in Vlaanderen via het participatiedecreet bijkomende middelen kunnen ontvangen om de vrijetijdsparticipatie van mensen in armoede te bevorderen. Deze nota geldt als een vorm van contract waarin alle belangrijke lokale partners samen afspraken maken hoe er de komende jaren verder wordt gewerkt aan de participatie van mensen in armoede aan cultuur, sport en jeugdwerk. Kort, krachtig, duidelijk en ... vooral gedragen door iedereen. De verplichte lokale partners zijn: Gemeentelijke diensten Vrijetijd, OCMW en verenigingen en organisaties die mensen in armoede als doelgroep hebben. Dit samenwerkingsverband noemen we het "Lokaal Netwerk Vrijetijdsparticipatie".

Vorming

Vorming in de context van reflecteren over burgerparticipatie zal vooral betrekking hebben op het aanzetten tot nadenken over burgerparticipatie en de manier waarop deze ingevuld wordt. In eerste instantie doet het sociaal-cultureel werk dit door informatie te verstrekken (wat zijn de feiten, hoe loopt het, ...). Op deze manier kan de kritische reflex impliciet gestimuleerd worden: *informereren met als doel te reflecteren.*

Burgemeester in de praatstoel (Landelijke Gilden)

Tijdens de activiteit 'burgemeester in de praatstoel', komt de burgemeester in een lokale afdeling uitleggen wat er al dan niet gerealiseerd is na een halve legislatuur.

Workshops moeten allochtone jongeren mondiger maken (KifKif en Iqra)

Iqra en Kif Kif, twee organisaties voor allochtone jongeren, vinden dat hun doelgroep zich vaak moeilijk een eigen mening kan vormen in het debat over maatschappelijke integratie. Daarom organiseerden de twee verenigingen zo'n 18 lessen om allochtone jongeren te wapenen met de nodige politieke en historische kennis.

In de lessen was er aandacht voor de islam en de Turkse geschiedenis, maar werd er ook ruim tijd

besteed aan de Vlaamse ontvoogdingsstrijd. „De jongeren kunnen daar heel wat uit leren voor hun eigen emancipatie”, zegt Dany Neudt van KifKif.

„De drie uur durende workshops moeten allochtone jongeren ook inzicht geven in onze politieke en maatschappelijke structuren, zodat ze op een democratische manier hun stem kunnen laten horen”, zegt Neudt. In het studieblok „Politiek in Vlaanderen” werd ook een debat voorzien met allochtone politici, onder wie Abou Jahjah van de Arabisch-Europese Liga.

Bron: www.kifkif.be

Daarnaast kan via vorming ook expliciet gewerkt worden aan het *stimuleren van de kritische reflex*. Tenslotte is het niet alleen de bedoeling te reflecteren om te reflecteren. Het sociaal-cultureel werk wil (groepen) burgers en/of professionals via reflectie ook uitdagen om positieve alternatieven te formuleren!

Brochure “uit op inspraak?” (Liberale Beweging voor Volksontwikkeling)

Aansluitend bij een kadervormingsreeks met betrekking tot de werking van adviesraden werd een handige brochure met als titel “uit op inspraak?” samengesteld. De aandacht gaat in deze brochure vooral uit naar seniorenadviesraden en adviesraden voor personen met een handicap. Aan de hand van 5 rubrieken wordt de geïnteresseerden wegwijs gemaakt in de werking en de mogelijkheden van de lokale adviesraden. Een hoofdstuk behandelt de aandachtspunten met betrekking tot het lokale beleidsniveau die vanuit de landelijke organisatie geformuleerd werden. LBV-afgevaardigden in adviesraden kunnen vrijblijvend deze aandachtspunten aftoetsten aan het gevoerde beleid binnen de eigen gemeente of stad en zodoende voorstellen tot verbetering formuleren.

Interactieve lezing kritisch omgaan met de media (Vormingplus Waas-en-Dender en GetBasic)

Stel jij je soms vragen bij de massa's beelden die dagelijks je scherm overspoelen, bij te sensationele berichtgeving, bij de invloed van commercie op de media? Een professionele mediawatcher neemt je tijdens deze avond mee achter de schermen van het mediagebeuren in Vlaanderen. Waarom zijn de media wat ze zijn en wie zijn de belangrijkste spelers in het Vlaamse medialandschap? Waarom vinden we in kranten, op TV- zenders en websites vaak dezelfde beelden en verhalen? Hoeveel macht hebben bedrijven en wat is de impact van reclame? Tijdens deze interactieve lezing krijg je inzicht in de (Vlaamse) media en leer je er bewust en doordacht mee omspringen. Vooral het internet kan daarbij een grote hulp zijn.

3. Meerwaarde van het sociaal-cultureel werk met betrekking tot burgerparticipatie

Vanuit de eigenheid van het sociaal-cultureel werk kunnen er een aantal kenmerken geformuleerd worden die processen rond lokale burgerparticipatie binnen die sector een typisch karakter geven. Hieronder beschrijven we de belangrijkste van deze kenmerken.

3.1 Vanuit een positieve sfeer

In het sociaal-cultureel werk ontstaan ideeën meestal uit een positieve sfeer: mensen komen er samen omwille van het samenkomen en uit dat samenkomen ontstaan er ideeën. Dit is een andere situatie dan initiatieven die ontstaan vanuit gevoelens van angst en onzekerheid. Denk bijvoorbeeld aan de talrijke initiatieven in verband met sociale veiligheid (het installeren van een buurtwacht, ...). Daar komen mensen bijeen met als drijfveer het probleem dat er leeft. Het middenveld is niets anders dan burgers die initiatief nemen, die zich organiseren, die groepen vormen om elkaar te ontmoeten en zich te ontplooien, om samen iets op te zetten, samen iets te bereiken, om voor iets op te komen, om invloed uit te oefenen op hun omgeving. De manier waarop dit gebeurt, evolueert mee met de context en de generatie. Maar het wezenlijke, mensen samenbrengen, blijft ...

3.2 Onafhankelijkheid

Het sociaal-cultureel werk is als onderdeel van het middenveld niet gebonden aan een bepaalde format: het is een dynamisch gegeven dat vormen en gedaantes aanneemt eigen aan zijn tijd. Daarnaast zullen binnen het sociaal-cultureel werk verschillende uitingsvormen altijd naast elkaar bestaan: aan de ene kant duurzame vormen die reeds een eeuw meegaan en aan de andere kant nagelnieuwe die pas gisteren opgericht zijn. Het middenveld laat zich niet inpakken door pogingen tot deterministische of tendentieuze inperkingen, pogingen die uitgaan van de *overheid* of van de *markt*. De burgers zijn er vrij om zich te organiseren. Het middenveld is vrij (De Winter, 2008, p. 113). Het sociaal-cultureel werk bevindt zich tussen de overheid en de burger. In die hybride zone heeft het sociaal-cultureel werk altijd een eigen beleidsruimte, ook binnen de opgelegde overheidsprogramma's en criteria (De Rynck & Dezeure, 2009, p. 46). Verder heerst er ook een iets minder "commerciële" druk vanuit de markt. Soms is er wel samenwerking met commerciële instellingen (in het kader van bepaalde projecten), maar organisaties in het sociaal-cultureel werk zijn nooit volledig afhankelijk hiervan.

Krekelsparen (Netwerk Vlaanderen)

Netwerk Vlaanderen is bevoorrechte partner van het Krekelsparen en ontvangt jaarlijks een commissie van BNP Paribas Fortis. Met deze commissie kan Netwerk Vlaanderen het duurzaam bankieren verder promoten. Maar tegelijkertijd schopt Netwerk Vlaanderen in zijn campagnes rond ethisch bankieren ook tegen de schenen van PNB Paribas door bepaalde wanpraktijken van de bank openbaar aan de kaak te stellen.

De mate waarin organisaties werkelijk 'vrij' zijn om onbegrensd te reflecteren, verschilt van organisatie tot organisatie en van werksoort tot werksoort. Organisaties die bijvoorbeeld ingebed zijn in een bepaalde zuil, zullen meer afhankelijk zijn van de zuil. Terwijl bewegingen die meer onafhankelijk zijn daartegenover vaak meer rebelleerruimte hebben.

Ook binnen één organisatie kunnen er verschillen optreden. Lokale afdelingen van verenigingen bijvoorbeeld zitten vaak ingebed in de gemeenschap/parochie en krijgen via deze inbedding subsidies, mogelijkheden, ... Dit brengt hen in een soort van afhankelijkheidspositie en doet de kans om neutraal 'keet te kunnen schoppen' afnemen. Gevolg is dat er op bovenlokaal niveau soms makkelijker kan gereflecteerd/geïnnoveerd worden dan op lokaal niveau. Als organisatie is het belangrijk om na te denken over wat jouw vrije ruimte is.

3.3 De groep als uitgangspunt

De groep vormt in het sociaal-cultureel werk doorgaans meer het uitgangspunt dan het individu. Daarbij heeft de groep uitstraling naar de individuen, maar ook naar de samenleving. De expertise inzake werken met groepen is dan ook een sterkte van het sociaal-cultureel werk.

Nagenoeg alle sociaal-culturele organisaties wijzen op hun sterktes inzake groepsvorming als het over *gemeenschapsvorming* gaat. Daar waar mensen samenkomen worden er groepen gevormd en komt gemeenschap tot stand. Het creëren van een 'wij-gevoel' draagt meestal³ bij tot de versterking van het sociaal weefsel en de onderlinge solidariteit tussen individuen. Ook eenmalige initiatieven kunnen als gemeenschapsvormend beschouwd worden, zij het in een lichtere versie (cf. 'Het kleine ontmoeten' van Ruth Soenen, 2006).

Elk individu kan lid zijn van *verschillende groepen of gemeenschappen*. Binnen deze groepen of gemeenschappen bestaat er een diversiteit aan identiteiten, ideeën, ... maar toch is er op een bepaald vlak een identiteit die ervoor zorgt dat er een groep/gemeenschap is. Vanzelfsprekend kan net die identiteit in tegenstrijd zijn met de identiteit van een andere groep of gemeenschap. Een vraag die dan ook vaak gesteld wordt is of groepsvorming gemeenschapsvorming niet meer tegenwerkt dan in de hand werkt. Uit onderzoek blijkt echter dat wie veel sociaal kapitaal in de eigen gemeenschap (bonding) heeft, ook veel 'bridging'-kapitaal heeft (Van Craen, Vancluysen & Ackaert, 2007, p. 288).

Het sociaal-cultureel werk heeft onder andere de taak groepen te *versterken*. Daarbij moet het sociaal-cultureel werk burgers bewust maken van de *kracht van de groep*: het geheel is meer dan de som van de delen. Als je kijkt naar voorbeelden waarin mensen willen wegen op het beleid, zie je dat de macht van het getal een belangrijke rol speelt. Hoe meer mensen hun belangen gezamenlijk kenbaar maken, hoe groter de kans dat er invloed op het beleid kan worden uitgeoefend. Dat kan zich uiten via een grote handtekeningenactie, de brede achterban van een vereniging, ... (Van Roy, 2009).

Net zoals in de rest van het sociaal-cultureel werk, wordt er ook binnen het *sociaal-cultureel vormingswerk* veel belang gehecht aan het fenomeen 'groep'. Daarbij wordt het concept 'groep' vanuit twee verschillende invalshoeken benaderd: leren als groep en leren in groep.

- De eerste invalshoek '*leren als groep*' heeft te maken met de focus van de professionele

³ Sommige groepen waarbij een wij-gevoel wordt gecreëerd, zijn vooral op zichzelf gericht en keren zich af tegen anderen die buiten de groep staan (zij). In deze gevallen dragen groepen niet bij tot onderlinge solidariteit.

intentie. De groep staat in deze synoniem voor het deelnemersstelsel tot hetwelk het professionele handelen zich richt. De focus komt bij deze invalshoek echter niet te liggen op het leren van elk van de afzonderlijke individuen, maar wel op het leren 'als' groep of 'als' gemeenschap; of nog: het groepsleren.

- De tweede invalshoek '*leren in groep*' heeft te maken met de context van het leren in het sociaal-cultureel werk. Kenmerkend voor het leren in het sociaal-cultureel werk is dat het leren in een groep gebeurt. Bij deze tweede invalshoek gaat het over de aandacht van de vormingswerker voor het individuele leren van de deelnemers 'in', 'van' en 'door' de groep (Cockx, 2005b).

Tot slot willen we hier nog twee zaken meegeven. Ten eerste moet het sociaal-cultureel werk zich er voor hoeden éézijdig te werken met bestaande groepen. Er moeten ook nieuwe groepen (kunnen) aangesproken worden. En aangezien een groep uit vele individuen bestaat, moet er ook op het individu gefocust worden. De groep is belangrijk, maar het individu mag geen taboe worden. Ten tweede wil het werken met groepen en gemeenschappen niet zeggen dat binnen en tussen die groepen en gemeenschappen alles harmonisch verloopt. Het sociaal-cultureel werk streeft niet noodzakelijk naar harmonie, maar bevindt zich vaak in een context van tegenstellingen, discussie, ... Zo riep Joke Schauvliege de sector tijdens een ontmoetingsdag van de volkshogescholen op 30 april 2010 op om 'de luis in de pels van het beleid' te zijn en te blijven.

Zit stil en zwijg! (Jeugdwerk Lauwe)

Begin 2006 werd in Lauwe op bevel van een rechter een speelplein gesloten nadat burens een klacht hadden ingediend over geluidsoverlast. Die uitspraak is in beroep vernietigd na veel protest van het lokale en bovenlokale jeugdwerk.

3.4 Klemtoon op product én op proces

Het sociaal-cultureel werk wordt een normatief karakter toegeschreven: het 'doel' van de participatie moet 'goed' zijn. Participatie moet leiden tot iets dat kwaliteitsvol is en dit zowel op het vlak van product als op het vlak van proces. De legitimiteit van participatie hangt in het sociaal-cultureel werk dus niet alleen af van de vraag wat het allemaal oplevert en of men tevreden is over het resultaat (de zogenaamde 'product'-doelen). De legitimiteit hangt ook samen met de vraag of het proces als kwaliteitsvol werd ervaren door alle sleutelactoren (zowel burgers als professionals). Als we het hebben over proces-doelen, dan gaat het bijvoorbeeld over toename van het zelfbewustzijn, het vertrouwen, het oplossend vermogen, vaardigheden en sociale relaties van de burger (Thissen, 2007, p. 6). Volgens Scheers (2008, p. 72) zit daar nu net het probleem met de eerste generatie burgerparticipatie: de inspraakmomenten zelf laten geen processen toe, want ze is enkel oplossingsgericht. Alles wat eraan vooraf gaat daarentegen kan natuurlijk wel procesmatig gebeurd zijn:

- het komen tot een inspraakmoment
- het komen tot de inspraakprocedure
- het informeren van de mensen
- het beïnvloeden van de meningen

3.5 Burgerparticipatie als ontstaansreden van veel vormen van sociaal-cultureel werk

Veel organisaties ontstonden vanuit een verhaal van burgerparticipatie. Een mooi voorbeeld daarvan zijn de sociale bewegingen die sinds jaar en dag streven naar een betere wereld en kosten noch moeite sparen om de maatschappij te activeren. Voorbeelden van dergelijke bewegingen zijn: De Maakbare Mens, Eva, Zij-kant, KifKif, Liga voor Mensenrechten, De Wakkere Burger, Vredesactie, ... Volgens Demeulemeester (2008, p. 114) staat het burgerinitiatief zelfs voor het middenveld. Ze weigert dan ook in de derde generatie burgerparticipatie iets nieuws te zien. Net doordat burgerparticipatie een ontstaansreden is van veel vormen van sociaal-cultureel werk is burgerparticipatie ingebakken in het sociaal-cultureel werk waardoor het een belangrijk thema is en zal blijven spelen.

3.6 Diversiteit in werkvormen

Geen enkel project noch het doelpubliek van participatie is identiek en dus kan de aanpak dat evenmin zijn (De Rycnk & Dezeure, 2009, p. 86). Er moeten diverse werkvormen gebruikt worden aangepast aan de beoogde resultaten, de doelgroep, de context, ... Jonge actieve burgers bijvoorbeeld hebben de dag van vandaag hopen netwerken, maar thuis zal je ze niet kunnen bereiken. Virtueel zal dat al makkelijker gaan. Dertigplussers daartegenover zijn vaak wel thuis te vinden, maar hebben door hun gezin soms niet veel tijd over. Zij willen dan bijvoorbeeld wel actief zijn, maar op voorwaarde dat het gericht is, dat het vooruit gaat en dat ze voldoende invloed hebben.

Win uw privacy (De Liga voor Mensenrechten)

De 'Win-uw-privacy'-campagne van de Liga voor Mensenrechten heeft naast een poot van fysiek contact ook een sterk uitgebouwd virtueel luik via www.winuwprivacy.be. Via deze website willen ze mensen op een leuke manier informeren en mensen het heft in eigen handen laten nemen: camera's spotten; via een spel leren wat privacy inhoudt, waar het betrekking op heeft en hoe je je privacy kan vrijwaren; ...

Het innoverend karakter van het sociaal-cultureel werk zorgt ervoor dat er in de schoot van het sociaal-cultureel werk nieuwe vormen van participatie ontstaan die aansluiten bij de behoeften van de (groep) burgers in relatie tot de context waarin deze behoefte zich manifesteert.

3.7 Benutten van potentialiteit van burgers

In tegenstelling tot elders in de samenleving - waar personen vaak te horen krijgen dat ze tekorten hebben doordat ze iets niet kennen of kunnen of sterker nog: doordat ze geen diploma hebben - benadert het sociaal-cultureel werk iedereen als een volwaardig persoon met potenties. Het glas is met andere woorden halfvol in plaats van halfleeg. De lerende wordt in het sociaal-cultureel werk per definitie beschouwd als een competente actor en is de ervaringsdeskundige bij uitstek. De eigen inbreng van de deelnemers staat dan ook centraal.

Met andere woorden: in plaats van een deficiëntiebenadering, hanteert het sociaal-cultureel werk

vooral een competentiebenadering. In een competentiebenadering wordt er vertrokken van de competenties die mensen *wel* hebben.

Het gevolg van deze visie op het individu is dat *leren* in het sociaal-cultureel werk *dialogaal* gebeurt. Het leren is het resultaat van een gelijkwaardige dialoog tussen deelnemer en professional en tussen de deelnemers onderling. Daardoor zijn in bepaalde situaties en op bepaalde momenten in het leerproces de rol van de professional en van de deelnemer verwisselbaar. De rol van de ene kan plots de rol van de andere zijn en omgekeerd (Cockx, 2005b, p. 9-10).

4. Uitdagingen

Hieronder willen we een aantal uitdagingen omschrijven waarover het sociaal-cultureel werk zich moet bezinnen wil het zijn rol inzake burgerparticipatie op een goede manier opnemen.

4.1 Lokale burgerparticipatie voor en door iedereen

“In Vlaanderen hebben we ten opzichte van onze kansengroepen, vooral ten opzichte van allochtonen, nog rekeningen openstaan. Uit recent onderzoek blijkt dat moslims zich in Canada en zelfs in de VS een pak sneller integreren dan in ons eigen land. Waarom? Omdat ze zich hier heel wat minder welkom voelen. Dit duidt op een falen van de dialoog. De kansengroepen die het zo al moeilijk hebben om bepaalde dingen te realiseren, krijgen misschien wel toegang tot onze maatschappij, maar in hoeverre worden ze beschouwd als volwaardige gesprekspartners? In welke mate wordt er niet eerst van hen verwacht dat ze bepaalde inspanningen leveren, vooraleer inspraak wordt getolereerd? Burgerparticipatie gaat net over individuen van zeer divers plumage die ongeacht de kleur van die pluimen hun zeg doen, gehoord worden, en dus deelnemen aan het beleid” (Gatz, 2008, p. 129).

Het basisprincipe is *dat iedereen in de mogelijkheid moet zijn om te participeren*. Insluiting en uitsluiting van mensen moet met als gevolg altijd deel uitmaken van de discussie in het opzetten van participatieve processen (De Rynck & Dezeure, 2009, p.9). Vaak zijn het de *minder mondige* burgers en groepen die minder of niet kunnen deelnemen. Klassieke vormen van inspraak werken bijvoorbeeld vaak exclusief omdat ze mensen uitsluiten die niet de taal van dat soort procedures spreken (De Rynck & Dezeure, 2009, p.9). Dit wil echter niet zeggen dat hun ideeën en uitspraken niet authentiek en nuttig zijn. Burgers kunnen zelf veel, hebben zelf veel informatie, zijn deskundig als het over hun eigen leven en leefomstandigheden gaat. Het gaat om doorleefde informatie, om ervaringen vanuit het dagelijks leven, om competenties van mensen die ze opbouwen door de manier waarop ze hun leven vormgeven (De Rynck & Dezeure, 2009, p. 12).

Als bepaalde mensen of groepen daar niet de kansen toe krijgen of de mogelijkheden voor hebben, moeten die specifieke aandacht/ondersteuning krijgen. De individuele rechten die mensen hebben dienen dus niet enkel ter bescherming en voor de rechtszekerheid van de individuele burgers, maar dienen om hen toe te laten deel te nemen aan het maatschappelijk debat en zorg te dragen voor het publiek belang (Beke, 2008, p. 87). Ook zij die niet op eigen kracht kunnen participeren, moeten kunnen deelnemen aan het maatschappelijk leven. *Sociale correcties* doorvoeren is dus permanent voorwerp van publieke zorg (Ponteur, 2008, p. 70). Aan het sociaal-cultureel werk om manieren te vinden om bij te dragen aan die sociale correcties. Het voordeel van het sociaal-cultureel werk is hierbij dat het zich over afspeelt: zowel in ‘kansarme’ gebieden als daarbuiten. Dit in tegenstelling tot andere sectoren zoals bijvoorbeeld het opbouwwerk dat zich vooral op die ‘kansarmere’ gebieden richt.

Initiatiefnemers die hierop willen toezien, zouden bij elke activiteit een *minderhedentoets* moeten uitvoeren. Dit houdt in dat men op voorhand inschat welke groepen uit de boot dreigen te vallen en dat men maatregelen neemt om dit te voorkomen.

Het sociaal-cultureel werk zet net als andere instanties vaak initiatieven op net omwille van het kansen geven aan diegenen die anders minder kansen krijgen/hebben/nemen. Maar ... vaak draaien die uit op het omgekeerde dan waarvoor ze bedoeld waren. De derde generatie burgerparticipatie bijvoorbeeld wil voornamelijk initiatieven van burgers zelf mogelijk maken en wil hiermee kansen geven aan die burgers die in de twee andere generaties burgerparticipatie niet aan hun trekken komen. Tegelijkertijd blijken opnieuw vooral sterke burgers en dito organisaties te profiteren van deze vorm van burgerparticipatie.

Maar *hoe* krijgen we de afwezigen nu mee in het bad? Er bestaan methodes, werkvormen, ... om mensen te betrekken. Begeleiding en ondersteuning lijken daarbij nodig. De behoeften en het initiatief moeten uiteindelijk vanuit de mensen zelf komen, maar je kan als sociaal-cultureel werk wel wegbereider zijn. En bij volledig onmondige groepen, zal je gespecialiseerd te werk moeten gaan.

Gemixte groepen waar mogelijk dus en een specifiek aanbod voor een bepaalde groep waar nodig. Het accent zal hierbij op actie moeten liggen. Via de actie moet de verbinding tussen de kansarmere groepen en de andere kansrijkere buurtbewoners gemaakt worden. Kwetsbare groepen bereik je bovendien vaak *best in groep*. Individueel zal je ze minder snel kunnen bereiken.

Gezocht: een leefbare woning (Welzijnsschakel BOM, Vormingplus Oost-Brabant en Amerant)

Welzijnsschakel Bezorgd om mensen (BOM), Vormingplus Oost-Brabant en vzw Amerant voerden samen het project 'Gezocht: een leefbare woning' uit in Tienen.

De bedoeling was om naar aanleiding van de verkiezingen mensen in armoede via een debatavond aan de partijen aandacht te doen vragen voor het thema 'leefbare woning' en deze partijen navolgbare beloften te doen maken. Omdat het een brug te ver is om mensen in armoede zomaar tegenover politici hun ideeën te laten spuien werd er een serieus traject (met vormingssessies, zelf gemaakte fototentoonstelling, ...) aan voorafgegaan waarin er een veilige situatie gecreëerd werd om ideeën op te bouwen en om meningen te formuleren.

De kern van het project bestond erin om de verschillende initiatieven – vorming, fototentoonstelling en debatavond – goed op elkaar af te stemmen. Op die manier realiseerden de partners alle vier de functies van het sociaal-cultureel volwassenenwerk: gemeenschapsvorming, educatie, maatschappelijke activering en cultuur. Net die multifunctionele benadering maakte het project tot een geslaagde onderneming.

In dit geval heeft de formule goed gewerkt. Iemand die in armoede leeft heeft gespeecht op de debatavond. Daarna volgde een debat waarop iedereen kon tussenkomen. Het resultaat van die bijeenkomst werd ook gedeeld door iedereen. Je voelt dat die mensen ervaringsdeskundigen zijn en ze worden serieus genomen.

Voor hetzelfde geld werkt dit niet en was er een ongelooflijke botsing ontstaan. Mensen worden geconfronteerd met iets waar ze niet in thuis zijn. En met mensen die zich van een 'hoger niveau' wanen.

Naast het minder mondig zijn vormt ook de *digitale kloof* een probleem. Daarom is het absoluut nodig een tweesporenbeleid te voeren ten opzichte van de (nog-)niet-ICT-gebruikers, namelijk

door enerzijds permanent te pogen de nieuwe middelen voor hen gemakkelijker bereikbaar te maken en anderzijds voldoende 'klassieke' kanalen (schriftelijk, telefonisch, loket) open te houden en te scheppen (De Wever, 2008, p. 100).

Bij de evaluatie kan men vervolgens het succes van de inspanningen nagaan aan de hand van de onder- of oververtegenwoordiging van bepaalde groepen bij de activiteit. Een basisvereiste is dan wel dat er voldoende ruimte is om bij de minderheidsgroepen van onderuit participatie te stimuleren en te versterken. Dat is waar de zelforganisaties heel geschikt voor zijn (Charkaoui, 2008, p. 98).

Wanneer er een specifiek aanbod voor een bepaalde groep voorzien wordt, moet erover gewaakt worden dat die groep *niet gestigmatiseerd* of geëtiketteerd wordt. Mensen horen helemaal niet in hokjes thuis en bovendien kunnen zowel mensen als groepen veranderen.

Tenslotte willen we wijzen op het risico dat het teveel ondersteunen van bepaalde groepen *tegenreactie* kan oproepen bij andere niet-ondersteunde groepen. Hier moet omzichtig mee omgegaan worden.

4.2 *Holistische aanpak en kruispuntdenken*

Mensen denken niet in decreten en sectoren zoals dat eenzijdig beoefend wordt in een bestuurlijke ratio. "*Mensen denken integraler dan het bestuur georganiseerd is. Net in die spanning zit de nood aan participatie. Die botsing tussen leefwereld en beheerswereld is een essentieel onderdeel van het participatiebeleid*" (De Rynck & Dezeure, 2009, p.10). Vandaar dat met betrekking tot het thema lokale burgerparticipatie een holistische, transversale aanpak nodig is waarbij alles vanuit één punt, namelijk het individu, bekeken wordt.

De adviesraden

Bijvoorbeeld de overkoepelende adviesraden (klassiek inspraakorgaan) worden de taak toegeschreven om *transversale bindingen* te leggen. Deze adviesraden zouden een soort van verbondenheid moeten creëren tussen allerlei verschillende instanties en moeten een globaal overzicht bewaren. Deze raden zijn gespecialiseerd bezig en zorgen ervoor dat ideeën over het gehele netwerk verder verspreid worden. En dus bijvoorbeeld niet beperkt worden tot sociaal-cultureel werk.

Het *kruispuntdenken* biedt een denkkader dat mooi aansluit bij een *holistische aanpak*. Het biedt een alternatief voor het denken in identiteiten (Taelman, 2009). Kruispuntdenken is een manier van het in samenhang bekijken van verschillende sociale ordeningsprincipes zoals sekse, nationaliteit, gender, fysieke bekwaamheid, enzovoort. Uitgangspunt hierbij is het individu als kruispunt van verschillende identiteitsaspecten. Deze verschillende identiteitsaspecten bestaan niet op zich, maar staan altijd in verhouding tot elkaar en grijpen op elkaar in. Het laat zien hoe bijvoorbeeld sociale achtergrond invloed heeft op ons man- of vrouw-zijn of hoe onze sekse mee de invulling van onze etnische identiteit bepaalt. Daarbij komen bepaalde principes meer aan bod in één context dan in een andere. Ze vormen wisselende kruispunten afhankelijk van waar en wanneer je iemand aanspreekt of zij jou aanspreken. Op kruispunten komen verschillende assen samen uit het verhaal van een mens, van een groep mensen. Tijdelijke plaatsen van botsing en ontmoeting

zijn het, van verschillende perspectieven, maar gedeelde belangen, ... We zijn altijd man of vrouw. We hebben steeds een bepaalde seksuele voorkeur. Onze etnische afkomst is altijd aanwezig. De kruispunten van de verschillende dimensies van diversiteit zijn een bril waarmee we naar de andere kijken en waardoor de andere ons ziet. Als we die brillen opzetten, kunnen we beter in dialoog treden met de andere en worden we ons meer bewust van drempels, conflicten en discriminerende praktijken (FOV, 2009, p 3).

Burgerparticipatie kan dus met andere woorden maar effectief zijn als we het individu als meervoudige identiteit zien en we dat individu ook benaderen op dat kruispunt waar het zich bevindt los van de sectorenlogica die vaak gebruikt wordt. Iedereen die de dialoog tussen mensen wil stimuleren of beïnvloeden heeft daarbij een gedetailleerd inzicht nodig in het verleden, de ervaringen, de culturele achtergronden en de attitudes van de betrokken actoren of deelnemers (Leenknecht & Goubin, 2007, p. 16).

Gezien sociaal-cultureel werk altijd maar een niche zal zijn in het leven van een individu, heeft deze denkwijze als gevolg dat er vanuit het sociaal-cultureel werk voldoende aandacht moet besteed worden aan samenwerking met andere instanties uit andere sectoren. Eén van de volgende hoofdstukjes gaat dieper in op deze kwestie.

4.3 Inzetten op biografische acties

De mens is een *gesitueerd en contextgebonden* wezen. Wanneer mensen worden uitgesloten van bijvoorbeeld participatie aan de arbeidsmarkt of de ruimere samenleving, gaat dit meestal gepaard met andere vormen van uitsluiting. "Uitgesloten personen zijn vaak verwickeld in een gecompliceerd web van persoonlijke, sociale, emotionele en materiële problemen, waarvan bijvoorbeeld werkloosheid maar één aspect is. Enkel wanneer de toegang tot de arbeidsmarkt [c.q. de ruimere samenleving] wordt gecombineerd met het ontwikkelen van vaardigheden om om te gaan met familie, autoriteiten, vrije tijd enzovoort (in een manier die voor hen zinvol is, en hun leven stabiliseert), kunnen activeringsinitiatieven een daadwerkelijke bijdrage leveren aan meer en betere participatie in de samenleving" (Mathijssen: In Cockx, 2008, p. 14). Daarbij is het belangrijk dat er geluisterd wordt naar de eigen verhalen en ervaringen van mensen, ook al druisen ze in tegen de vereisten van onze samenleving. Voortdurend onderhandelen en interpreteren, staan centraal waarbij het proces er één is met een open einde: de zoektocht naar mogelijke antwoorden gaat continu verder voor elke particuliere mens, voor elke specifieke situatie (Cockx, 2008, p. 14). Cockx (2005a) heeft het in dit verband over biografisch leren. "*Biografisch leren is een oneindig narratief biografisch werk van betekenisgeving en reconstructie van ervaringen, voorvallen en keuzes*". (Stroobants in Cockx, 2005a, p. 16). Iedereen doet voortdurend en altijd aan biografisch leren.

Biografische actie gaat dan over het biografisch handelen van mensen en het effectief inzetten van de biografische strategieën in het proces van zich zinvol verbinden. "*Biografisch leren is de sociale praktijk van permanente betekenisconstructie door individuen inzake de participatie in een praktijkgemeenschap met betrekking tot het leven, het leiden van een/het leven en de eigen biografie*" (Cockx, 2005a, p. 18).

4.4 Samenwerkingsverbanden

Vanuit verschillende sectoren wordt aan burgerparticipatie gewerkt. Het spreekt voor zich dat samenwerkingsverbanden hierbij essentieel zijn. Denk aan wat hiervoor over een holistische aanpak geschreven staat. Het is bij samenwerkingsverbanden dan ook belangrijk dat men als eenheid naar buiten komt in de plaats van een verdere verkokering in de hand te werken.

De Rynck en Dezeure (2009, p. 31) omschrijven het als volgt: *“Kom uit uw kot’: het is een slogan die voor individuele burgers geldt, maar het geldt dus evenzeer voor allerlei organisaties en instellingen “*. We zijn er immers met alle instanties bij gebaat om alle competenties samen te leggen. *“Net in en doorheen het subtiele maar dus steeds ook delicate spel tussen gedrag van professionals en van vrijwilligers en de bijdragen vanuit het autonome burgerinitiatief ontstaat een meerwaarde. Een netwerk is meer dan de som van de delen en ontwikkelt vaak een eigen dynamiek. Daarbinnen is er dan een permanente discussie over rollen en verhoudingen en daar horen ook stevige conflicten bij. Dat zijn indicaties dat het om netwerken gaat.”* (De Rynck & Dezeure, 2009, p. 47).

De internationale vrouwendag (Vormingplus Kempen)

De internationale vrouwendag is een organisatie waarbij heel veel partners betrokken zijn. Vormingplus Kempen zou zich niet nuttig maken door de organisatie van de Internationale Vrouwendag over te nemen. Wel hebben zij ondersteunend gewerkt door alle partners die rond dat thema werken, te verenigen en een netwerk te creëren. Het resultaat van die manier van werken is altijd groter dan de som van de aparte delen. We hebben het in de pioniersperiode al 100 keer ondervonden: samenwerking is écht wel ons ding. Niks doen wij nog op eigen houtje. Door samen te werken houd je ook de vinger aan de pols en kan je sneller inspelen op nieuwe behoeften (Gie Van den Eeckhaut in Vormingplus Kempen, 2009, p. 16).

Samenwerken vereist veel tijd en veel overleg. Samenwerken betekent dat men open doelen stelt, waarin alle partners zich kunnen herkennen. Het betekent keuzes maken en ‘kiezen is ook altijd een beetje verliezen’. Een goed functionerend samenwerkingsmodel zal zich ook aanpassen aan de situatie van alle partners; dat houdt in dat niet alleen de bijdrage van elke partner, maar ook de aard van de bijdrage heel verschillend kan zijn. Bij samenwerkingsverbanden moet het duidelijk zijn wat de sterkte en de fundamentele meerwaarde van iedere partner is (Cockx, 2005b, p. 17) en moeten deze sterktes en meerwaarden ook door de anderen herkend en erkend worden.

De keuze van de partners waar je mee wilt samenwerken speelt een belangrijke rol. Je kunt status/krediet krijgen door de juiste partners aan te spreken. De commerciële sector kan een belangrijke partner zijn, maar maatschappelijk ondernemen is niet gemakkelijk. En bovendien is er weinig traditie om dit te doen.

Toch zijn er al een aantal organisaties in het sociaal-cultureel werk die samenwerken met een commerciële partner. Denk maar aan EVA die samenwerkt met Alpro Soya en aan Netwerk Vlaanderen die samenwerkt met BNP Paribas Fortis in het kader van Krekelsparen.

Er zitten nog heel veel kansen in het leggen van verbanden *tussen verenigingen en de meer losse initiatieven* (wijkinitiatieven etc). Niet om die initiatieven mee op te nemen in de werking van de vereniging, maar wel om er mee samen te werken. Verenigingen hebben vaak knowhow die lokale initiatieven kunnen gebruiken of mee kunnen helpen op dreef trekken. Het is vooral het netwerk dat die vereniging heeft die een meerwaarde kan bieden. Als individu kan je nooit over een even ruim netwerk beschikken dan een volledige vereniging (die bestaat uit verschillende individuen). Vooral klassieke verenigingen zijn in dit verband belangrijk om mee te hebben. Zij trekken mensen aan die je anders minder zou bereiken.

Toch willen we er tegelijk op wijzen dat burgerinitiatieven vaak niet zo anders zijn dan verenigingen. Het zijn feitelijke verenigingen. Bij een vereniging zitten is een comfortabele manier om tot een groep te behoren. Je hebt bepaalde elementen in de werking die vastliggen en waar je je kan aan vasthouden. Als groep ontwikkel je een cultuur. Dit heb je minder bij beperkte lokale initiatieven.

Dorp met toekomst (Gemeente Elst)

De gemeente Elst was de laatste eindwinnaar van Dorp met toekomst. Het idee en één van de drijvende krachten achter het project was een nieuwe inwoner. Hij stapte met zijn idee naar de verenigingen in het dorp die instemden. Zo ontstond een dorpsraad die met het netwerk en de knowhow van de verenigingen alles realiseerden.

Bron: www.dorpmettoekomst.be

4.5 Macht

Macht heeft verschillende vormen, kan zich op verschillende vlakken afspelen en kan zich op nog meer verschillende manieren uiten. Elke lokale situatie is anders en de keuze van de actiemiddelen speelt ook een belangrijke rol, maar er bestaan een aantal 'wetmatigheden' wat betreft de hefbomen die men kan toepassen om zijn beleidsinvloed te vergroten. Hieronder geven we die soorten macht weer die een grote rol spelen in processen van burgerparticipatie:

- De macht van het *woord*. Politiek is vaak een verbaal gebeuren: rapporten, adviezen, vergaderingen, ... Het gaat ook over aanwezigheid in de media en het beïnvloeden van de publieke opinie.
- De macht van *kennis*. Woorden alleen vertellen niets. De inhoud moet goed onderbouwd zijn. Wie het meest kennis heeft, bezit invloed. De juridisering, professionalisering en technocratisering van het beleid hollen zo de positie van burgers uit. Het beleid is complex en soms weinig transparant. Opgelet: als het hier gaat over kennis, gaat het ook over ervaringsdeskundigheid (bijvoorbeeld uit de eigen levenssfeer).
- De macht van *strategie en tactiek*. Politiek gaat ook over gelijk krijgen; niet alleen gelijk hebben. Beleidsbeïnvloeding neemt soms jaren in beslag, draait om het verwerven van een goed imago als gesprekspartner. Het gaat over de juiste inzet van de juiste middelen op het juiste moment. Directe persoonlijke contacten (via netwerken, kennissenkring, ...) hebben bijvoorbeeld vaak meer impact dan betogingen en straatacties.

(Selectie uit Van Roy, 2009).

Daarnaast is een belangrijk aspect van macht de kwestie *van wie een bepaalde vraag* komt. En

daarbij hebben we het niet over wie de vraag gesteld heeft, maar over waar de vraag werkelijk vandaan komt. Komt deze van de burger zelf of komt deze van de overheid / professional / ambtenaar / ... die de burger gepusht heeft om een bepaalde vraag te stellen? Mensen moeten mede-eigenaar zijn van een vraag in plaats van het gevoel te hebben dat een vraag op hen afkomt (Taelman, 2009, p. 3).

Vanaf het moment dat er participatieprocessen opgezet worden, moet er *nagedacht worden over welke rol macht daarin speelt en moet men de gepaste manier zoeken om daar mee om te gaan*. Holemans (2008) bijvoorbeeld verklaart het gebrek aan effectiviteit bij het promoten van interactief beleid door het veronachtzamen van de rol van macht bij democratische vernieuwing. Hij stelt dat de 'promotoren' van interactief beleid de interactieve verhouding tussen overheid en burgers hebben opgevat als iets dat georganiseerd en begeleid moet worden en niet als iets dat in de eerste plaats uit de macht en politieke betrokkenheid van burgers zelf voortkomt. Zijn terugblik besluit met de stelling dat interactief beleid niet ten grave gedragen hoeft te worden, mits het concept aanvaard wordt als een potentiële bron van macht op het moment dat er politieke inspanningen geleverd worden door bestuurders en ambtenaren, maatschappelijke organisaties, vrijwilligersgroepen en individuele burgers (Holemans, 2008, p. 136).

Een laatste aspect van macht betreft de *oprechtheid van de inspraak/participatie*. Vaak worden er participatieprocessen opgezet omdat dat goed oogt of klinkt, maar er wordt maar naar de burgers geluisterd op momenten dat het er niet echt toe doet. Op het moment dat het over essentiële zaken gaat (grondprincipes, machtsdeling, ...) wordt de burger snel onmondig verklaard (Scheers, 2008, p. 71).

Om dit te vermijden moet de verhouding tussen burgermaatschappij en overheid *wederzijds kritisch* zijn: dat houdt beide wakker en zorgt voor een gezonde verhouding. Participeren is interactie, is een heen- en weerbeweging, is zeggen én beluisterd worden (Taelman, 2009, p. 3). De Rynck en Dezeure (2009, p. 29) pleiten dan ook voor vitale coalities tussen de burgermaatschappij en de overheid die steunen op een gedeelde en niet op een verdeelde verantwoordelijkheid.

4.6 Algemeen belang versus individueel belang

In elk participatieproces duikt de vraag op of mensen praten/handelen in naam van hun eigen belang, het algemene belang of iets daartussen. Eigenlijk is de vraag of iemand handelt in eigen belang dan wel in algemeen belang vaak een *onterechte, maar toch sterk aanwezige vraag*. Dikwijls zetten de mensen immers de stap tot handelen op het moment dat ze weten dat het eigen belang ook gedeeld wordt door anderen. Op dat moment spreken ze niet meer alleen in naam van zichzelf, maar ook in naam van anderen.

Een idee van een individu kan bovendien heel waardevol zijn, maar gewoon nog niet bedacht door anderen. Op het moment dat het individu dit idee aftoetst bij anderen en er een draagvlak voor ontstaat, wordt dit individueel belang een meer algemeen belang. Macht zal hier uiteraard een belangrijke rol in spelen (zie het vorige hoofdstuk). Burgerschap situeert zich dan ook in de publieke ruimte maar kan niet volledig losgekoppeld worden van de belangen, normen, waarden, ideeën en betekenissen die in de private sfeer ontstaan en in de publieke ruimte worden ingebracht (Leenknecht & Goubin, 2007, p. 3-4).

Dit alles om aan te tonen dat algemene belangen en individuele belangen niet zomaar uit elkaar te

trekken vallen.

LETS

Een voorbeeld hiervan zijn de LETS-systemen⁴. Deze zijn minder opgezet vanuit een 'algemeen belang', maar ze werken wel aan de gemeenschapsvorming tussen mensen. In die zin bevindt een dergelijk initiatief zich in de schemerzone tussen privé en publiek.

De vraag waar het wel moet over gaan is *welke de verschillende belangen van de verschillende partijen* zijn en wat de *termijnperspectieven* van die belangen zijn. Wellicht zit het grootste probleem van strijdige belangen immers bij de burgers zelf, waar de belangen op lange termijn niet zo compatibel zijn met die op korte termijn. Burgerschap kan u nu immers tijd, geld, sociale verplichtingen, ... kosten en het tijdelijk ontzeggen van andere aangename bezigheden en geneugten. Cruciaal is dan de vraag: hoe verwerven we een termijnperspectief opdat we ons belang op termijn niet ondergraven (Maes, 2008, p. 157).

Soms wordt bottom-up werken verweten dat het de weegschaal naar het individueel belang doet overslaan. Maar ook top-down werken kan het strijden voor het individueel belang in de hand werken.

DORP inZICHT (Samenlevingsopbouw Oost-Vlaanderen)

In dorpen waar veel aandacht werd besteed aan thema's die het woondorp betreffen én aan de top-down relatie overheid-burger lijken de minste perspectieven te bestaan voor een vruchtbare *follow-up*. Rapporten neigen dan te ontaarden in een klachtenlijst over allerlei zaken die de woonkwaliteit betreffen richting lokale overheid. Dat is buitengewoon ongemakkelijk voor een gemeentelijke overheid, maar wel een serieus te nemen teken van een verstoorde relatie (Thissen, 2007, p. 8).

Om het even hoe en waar, het individueel belang is blijkbaar steeds een gevaar dat om de hoek schuilt. Hier kan het middenveld een belangrijke rol spelen. Het middenveld kan vanuit zijn tussenpositie tussen de burger en het bestuur *waken over de gemeenschappelijke belangen*. Het is een kwestie van er bewust mee bezig te zijn. Organisaties uit het middenveld moeten het globale maatschappelijk belang klaar en duidelijk voor ogen blijven houden: de meerwaarde voor buurt of gemeente telt, niet het voordeel voor het eigen clubje. Dat laatste is bijvoorbeeld een klassieke kritiek op de positie van heel wat verenigingen in adviesraden (Van Roy, 2008, p. 83). In dat opzicht kan representativiteit een valkuil zijn: zeg als lokale groepering niet 'wij vertegenwoordigen de buurt/een doelgroep'. De groep vertegenwoordigt slechts zichzelf, de aanwezigen.

Zaken van algemeen belang bestaan wel degelijk, maar mensen komen er vaak niet op dat

⁴ LETS staat voor 'Local Exchange and Trading System'. Het is een principe dat gebaseerd is op de alom gekende ruilhandel: "ik doe iets voor jou en jij doet iets voor mij". Een LETS-groep is een groep mensen die met elkaar afspreken, zodat ze vlot diensten, belevenissen, kennis en goederen kunnen uitwisselen. Bron: www.letsvlaanderen.be.

iemand zich daar mee moet bezig houden en dat die iemand wel eens zichzelf zouden kunnen zijn. Het sociaal-cultureel werk kan net omwille van zijn onafhankelijkheid hierin een belangrijke rol spelen.

Vandaar ook het belang van verenigingen die generalistisch werken (geen bepaald thema, geen bepaalde doelgroep). Deze verenigingen hebben meer vrijheid en kunnen vervolgens meer thema's behandelen, voor een bredere groep optreden en op die manier meer experimenteren inzake lokale burgerparticipatie.

4.7 Maatschappelijk relevante materies

Het sociaal-cultureel werk moet omwille van drie redenen inzetten op maatschappelijk relevante materies:

- Ten eerste is er een vraag vanuit de overheid aan het middenveld om op maatschappelijk relevante materies in te zetten. Zo kun je afleiden uit het decreet op het sociaal-cultureel werk van 4 april 2003. Het is dan ook een uitdaging voor elke organisatie uit het sociaal-cultureel werk om in te spelen op dergelijke uitdagingen en om mensen daar op een procesmatige manier bij te betrekken.
- Om te overleven moet het sociaal-cultureel werk ten tweede permanent de vinger aan de pols houden. Wat speelt er zich af bij de individuen waar de organisatie zich op richt, welke evoluties zijn er binnen de context waarbinnen de organisatie fungeert, welke maatschappelijke ontwikkelingen met impact op individu en organisatie spelen er zich af enzovoort.
- Ten derde willen mensen niet participeren om te participeren. Ze participeren omdat ze ervan overtuigd zijn dat dit participeren een (maatschappelijk) nut heeft. Een inhoud die aan die participatie gekoppeld wordt is van groot belang: er moet een duidelijk aanwijsbaar extern doel zijn. Participatie moet bovendien ook voor de persoon zelf (intern) een meerwaarde opleveren: het moet boeiend zijn en indien mogelijk aangenaam, leuk, ... In participatie moeten er leerkansen liggen. Mensen moeten er zichzelf bij kunnen ontplooiën.

4.8 De digitale omgevingen

Het sociaal-cultureel werk heeft de mogelijkheden van het digitale universum nog te weinig verkend. Een motivering waarom digitale omgevingen zo belangrijk zijn, vinden we bij De Rynck en Dezeure (2009, p. 62). Zij geven aan dat informatisering gedeeltelijk leidt tot een virtualisering van de sociale relaties die veel meer op gelijkwaardigheid steunen, op horizontale bottom-up initiatieven. *“Het internet verschaft burgers veel sneller veel meer toegang tot veel meer informatie. Het wijzigt grondig de hele interactie met het politieke systeem en met de politici en het maakt mobilisatie veel gemakkelijker.”* (De Rynck & Dezeure, 2009, p. 62).

Er moet vanuit het perspectief van lokale burgerparticipatie enerzijds rekening worden gehouden met en geanticipeerd worden op *nieuwe manieren van ontmoeten, zich groeperen, ...* Denk maar aan de opmars van Facebook, Netlog, Twitter, enzovoort. In het jeugdwerk zijn deze ontmoetings- en communicatiekanalen al goed doorgedrongen. In het volwassenenwerk dringt het ietsjes trager door. Als je bijvoorbeeld de term 'jeugdraad' intikt op Facebook kom je op 58 profielen uit. Tik je de term 'cultuurraad' in, dan krijg je geen enkel profiel. Hetzelfde met het aantal hits op YouTube.

Maar gezien de jongeren van vandaag de volwassenen van morgen zijn, zullen de participatiepraktijken zich ook automatisch aan deze nieuwe realiteiten aanpassen. Dit neemt echter niet weg dat er nu al grondig denkwerk over verricht mag worden.

Netwerking (Vormingplus Kempen)

De manier waarop jongeren tegenwoordig 'netwerken' staat haaks op de manier waarop wij dat vroeger deden. Mijn vrienden gingen naar dezelfde school als ik. Overdag zag ik hen en als ik 's avonds thuiskwam viel dat netwerk weg. Vandaag de dag gaat dat juist andersom. Mijn dochter van 9 heeft een eigen blog. Als zij thuiskomt van school begint het netwerken pas. Het ligt voor de hand dat dat enorme gevolgen gaat hebben voor het verenigingsleven. Met een blog, Facebook, Twitter, ... maak je 'vrienden' over de hele wereld. Terwijl het verenigingsleven meestal juist louter lokaal actief is. Het is de taak van Vormingplus Kempen om dat in de gaten te houden en erop in te spelen, bijvoorbeeld door ons af te vragen hoe we de netwerking kunnen integreren in het verenigingsleven (Gie Van den Eeckhout in Vormingplus Kempen, 2009, p. 17).

Anderzijds opent het internet een vat aan *nieuwe mogelijkheden om burgers te laten participeren*. Daarbij is het belangrijk in het achterhoofd te houden dat dit medium sommige participatiedrempels kan verlagen door het feit dat het werken met deze media meestal niet aan bepaalde tijdstippen gebonden is, dat het voor mensen soms makkelijker is om een mening te uiten als er geen fysiek contact is (of sterker nog als het anoniem kan gebeuren), enzovoort. Aan het sociaal-cultureel werk nu om ten volle te experimenteren met de nieuwe mogelijkheden.

4.9 Trajectmatige aanpak

Werken aan burgerparticipatie vereist een trajectmatige aanpak. Een trajectmatige aanpak houdt in dat je werkt aan iets waarvan het resultaat gaandeweg bepaald wordt. Je weet op voorhand niet waar het proces je zal brengen. Het proces is hierbij het belangrijkste.

Club Actief (Vormingplus Kempen)

'Club Actief' is een project in Balen waarin men kansarmen warm wil maken voor cultuur en sport. Kristel Vanhulle: "*Gelijkwaardigheid, daar draait het om! Deelnemers zijn niet gelijk, ze hebben verschillende ervaringen en competenties en verschillende standpunten en visies. Dat is niet erg, integendeel. Maar ze maken allemaal deel uit van de groep en dus is hun inbreng even belangrijk. Je tekent samen de lijnen uit. Dat is het fundament waarvan we vertrekken. Wij bewaken de kwaliteit van het proces. Dat is natuurlijk geen garantie dat elk proces goed afloopt. En dat willen we ook niet, want dat zou betekenen dat we het proces te veel sturen. Dat hebben we ook al, met scha en schande ondervonden. Als je een groep te veel wil sturen in een richting die de deelnemers niet ligt, gaan je deelnemers lopen.*" (Vormingplus Kempen, 2009, p. 20-25).

Een belangrijke *voorwaarde* om een trajectmatige aanpak succesvol te kunnen laten verlopen is dat er *voldoende tijd* voor voorzien wordt. In elk participatieproces is het van belang dat er voldoende tijd voorzien wordt: mensen moeten elkaar leren kennen, ideeën moeten kunnen

groeien, ideeën moeten kunnen uitgevoerd worden.

In een traject is het belangrijk om *mensen van in het begin te betrekken*. Dit is misschien tijdsintensief, maar het is eerder een investering dan een kost. Vaak stappen gemeenten bijvoorbeeld naar de burgers op het moment dat een plan al af is. Hiermee hopen ze op korte tijd meer begrip te krijgen voor een beleid dat reeds gevoerd wordt. Meestal worden op deze manier echter geen goede resultaten geboekt. Op dat moment botst de snelle tijd van de politiek met de trage tijd van participatieve processen (De Rynck & Dezeure, 2009, p. 97).

4.10 De professional moet intelligent nietsdoen

Als professional in het sociaal-cultureel werk is het verleidelijk om vanuit een ondersteuningsrol taken over te nemen van de vrijwilliger. Als je mensen echter uit hun afhankelijkheid weg en geactiveerd wilt krijgen, moet je intelligent nietsdoen. “*Terughoudend zijn als regel en actief waar nodig*” (De Rynck, 2006, p. 16). Dat wil zeggen dat je als professional goed rondkijkt en de organisaties/initiatieven opvolgt. Daar waar er ondersteuning nodig is, geef je die. En vanaf het moment dat het initiatief weer zelf verder kan, laat je weer los.

Dit neemt niet weg dat je het potentieel in groepen niet kan initiëren. Dat kan allemaal, maar als het initiatief op zichzelf kan bloeien, laat dat dan gebeuren, maar blijf van dichtbij opvolgen. Een goede opvolging is onvermijdelijk als je wil dat initiatieven blijven bloeien ook nadat je ze losgelaten hebt. In elk proces kan je immers een terugval hebben. Niets is definitief. En door op het juiste moment in te springen kan je ervoor zorgen dat de trein niet te ver van de sporen geraakt.

Larock (2008, p. 61) onderscheidt in deze context zes componenten in de begeleidingsstijl van de sociaal-cultureel werker:

1. *Aandacht hebben door scherp waarnemen*
Een professional behoort zo goed als alle verbale en non-verbale gedragingen van de participanten waar te nemen.
2. *Respect tonen via communicatieve erkenning*
Wanneer een professional de burgers communicatief erkent, krijgen zij het gevoel dat ze het recht hebben te denken wat ze denken, te voelen wat ze voelen, te zijn hoe ze zijn.
3. *Empathisch zijn door zich te verplaatsen*
Je als professional verplaatsen, betekent dat je je afvraagt hoe de concrete participanten waarmee je werkt zich voelen, hoe jij je zou gedragen, mocht je in hun leefsituatie terecht komen.
4. *Balans vinden tussen symmetrie versus asymmetrie in de relatie*
Dit element van begeleidingsstijl roept de professional op een evenwicht te zoeken in zijn of haar opstelling als gelijke of ongelijke tegenover de burger. Het is een illusie te denken dat de gelijke positie bestaat.
5. *Balans vinden tussen non-directiviteit versus directiviteit*
Niet altijd makkelijk te hanteren is het continuüm met aan de ene kant de volledige zelfsturing door de burgers en aan de andere kant de sturing door de professional. Wie plaatst de punten op de agenda? Stelt de facilitator enkel vragen of geeft hij meestal gewoon antwoorden? Wie beslist wanneer en waar de participatie plaatsvindt? ... Allemaal vragen die je in de ene of de andere richting kunt beantwoorden.

6. *Intellectuele flexibiliteit*

Intellectuele flexibiliteit wil zeggen dat de professional zich bewust is van de eigen kaders en bereid is die in vraag te (laten) stellen.

Intelligent nietsdoen houdt ook een *signaalfunctie* in. Als professional in het sociaal-cultureel werk moet je niet alles aanpakken waar iets moet aangepakt worden. Als professional in het sociaal-cultureel werk moet je ook kunnen signaleren en doorverwijzen.

Vormingplus Kempen

In de werking van Vormingplus Kempen spelen we in op wat in de maatschappij leeft. We doen dat op verschillende manieren. Bijvoorbeeld door er een project rond op te richten of door er vormingen rond te organiseren. Hoe we dat doen, is nu niet zo belangrijk. Wél belangrijk is dat als we op een bepaald moment merken dat het nuttig is om anderen in te schakelen of te overtuigen, we dat niet zullen nalaten. Zo is het dus perfect mogelijk dat we signalen geven aan een overheid of zelfs dat we zouden lobbyen. Gie Van den Eeckhaut zegt in deze context: ‘vorm volgt functie’. Eerst moet je nadenken over wat je wilt doen, voor je de methode kiest (Jef Van Eyck in Vormingplus Kempen, 2009, p. 49).

Tot slot heeft de praktijk uitgewezen dat bij de professional de *rollen ‘ondersteuning van kansengroepen’ en ‘begeleider van participatieprocessen’ kunnen conflicteren*. Daar moet bij de taaktoewijzing, rolverdeling, ... dan ook grondig worden over nagedacht.

Herinrichting Hooikaai (Samenlevingsopbouw)

“We deden ooit een project aan de Hooikaai en de Begijnhofwijk, nu grotendeels een gegentrificeerde wijk. Er is echter nog steeds wat sociale huisvesting waar hoofdzakelijk Marokkanen wonen. Een aantal jaar geleden kwam het idee van de BIM (BXL Instituut Milieubeheer) om de Kaai duurzaam te herinrichten.

Samenlevingsopbouw werd gevraagd dit te begeleiden en te bemiddelen tussen de verschillende groepen. Daardoor konden we die groepen met de minste mogelijkheden niet meer voluit verdedigen. Op die manier werden we klem gezet door de sterke groepen die het plein heringericht wilden zien naar eigen wensen.

Zo was er een Vlaamse woordvoerder die het basketbalterrein op dat plein weg wou. Een mooie fontein en banken zouden de grandeur van de KVS herstellen. Uiteindelijk kwam er een ontwerp waarbij het speelplein zo ver mogelijk van de KVS en zo dicht mogelijk bij de sociale woonblokken kwam.

Stad Brussel en de middenklasse gingen gezamenlijk strijden voor hun ontwerp tegen de achtergestelde groepen, terwijl niemand die verdedigde. Participatiebemiddeling moet door de stad opgenomen worden.” (Debruyne en Oosterlynck, 2008, p. 16).

4.11 Het verantwoorden van participatieprocessen

Er zijn aan de ene kant weerstanden (meten mag geen doel op zich worden), maar aan de andere

kant ook tal van praktische moeilijkheden om de effecten van het sociaal-cultureel werk zichtbaar te maken. Meer vooraan deze tekst hadden we het er al over dat als het participatie betreft, het *proces* o zo belangrijk is. Maar hoe kun je nu een proces aantonen? Het verantwoorden van participatieprocessen is niet altijd eenvoudig: meten is weten, maar naast tellen is er ook vertellen. Zelfs het resultaat van het *product* meten blijkt niet altijd eenvoudig te zijn. Dat het sociaal-cultureel werk zich niet toelegt op het bereiken van strikt afgebakende resultaten, vormt een obstakel voor het eenduidig zichtbaar maken van de effecten ervan (Cockx, 2005b, p. 18). Neem bijvoorbeeld 'het verhogen van de levenskwaliteit'. Het is niet eenvoudig om dat aan te tonen. Van den Eeckhaut (2009, p.76) bijvoorbeeld spreekt in dit verband over het 'duikbootkarakter' van de leerresultaten van het sociaal-cultureel vormingswerk. *"Onder de zeespiegel werken ze door, maar je ziet ze niet meteen aan de oppervlakte. De lerende zelf kan ze vaak zelfs niet echt helder benoemen ... Wat je geleerd hebt, wordt vaak pas veel later zichtbaar ... Maar evengoed kan bij iemand anders blijken, weken of maanden later, dat de resultaten wat toevallig waren van karakter, en dat er ondertussen weer een heel andere evolutie heeft plaats gevonden. Juist die ruimte voor verschil maakt een eenduidige benadering ervan in het kader van verantwoording zo moeilijk."* Een kritische houding tegenover een samenleving waar kwantificering, meet- en maakbaarheid, product- en prestatiegerichtheid het leven alsmaar meer overheersen, is de sector van het sociaal-cultureel werk dan ook niet vreemd (Cockx, 2007b, p. 24).

Van den Eeckhaut (2009, p. 78-79) ziet de onderstaande strategieën als oplossing om met dit probleem om te gaan:

1. *Operationaliseren van X-processen in Y-processen.*

X-processen zijn moeilijker uit te drukken in cijfers, en zijn dus moeilijk meetbaar in de klassieke betekenis van het woord. Y-processen zijn wel makkelijk meetbaar.

Deze strategie bestaat er dus in om de X-processen onrechtstreeks in kaart te brengen. Stel: je geeft een cursus rond 'weerbaarder in het leven staan'. Je kan uiteraard niet letterlijk op het einde van de cursus meten of je cursisten dit inderdaad ook geleerd hebben. Je kan wel op het einde van de cursus vragen of cursisten zichzelf als weerbaarder zien.

2. *Interviews analyseren*

Als kwantitatieve beschrijvingen moeilijk zijn, blijft nog altijd de mogelijkheid om te investeren in meer 'kwalitatieve beschrijvingen'. We denken dan aan een systematische afname en analyse van interviews van burgers/deelnemers/vrijwilligers. Het is daarbij de bedoeling dat er meer wordt gedaan dan het afwerken van een sec vragenlijstje: deelnemers vertellen echt hun verhaal aan de hand van een aantal open vragen.

3. *Narratieve benaderingen: verhaal en beeld*

Burgers/vrijwilligers/deelnemers maken in verhaal en beeld duidelijk wat het vormingsaanbod voor hen heeft betekend. Uiteraard is elk van deze 'representaties' heel eigen en particulier, maar door een collage van al deze elementen kan je wel een heel sterk beeld oproepen van wat mensen denken en wat het voor hen betekent.

4. *Van resultaat naar prestatie*

Spijkerhard aantonen dat dingen echt veranderen, dat mensen echt leren, ... lukt niet altijd. Wat wel kan aangetoond worden, is dat we de juiste, professioneel verantwoorde dingen doen om dat mogelijk te maken:

- Je kan de ontwerpgeschiedenis en de ontwerpprocedures van een actie zichtbaar maken.

- Je kan laten zien dat je medewerkers echte vakmensen zijn, die een sterke expertise hebben ontwikkeld – zowel inhoudelijk als agogisch.
5. *Aantonen dat er ingespeeld wordt op vragen en behoeften die echt leven*
Een kenmerk van kwaliteitsvol werken is dat je werk werkelijk een antwoord biedt op een vraag of behoefte in de samenleving. Dat het een maatschappelijke meerwaarde biedt. Dat er nood aan is. Dat het als het ware moet bestaan.

4.12 Gedifferentieerde aanpak tussen steden en gemeenten

Gemeenten zijn over het algemeen andere realiteiten dan steden. In de steden zijn de gebiedsgerichte werkingen meer zichtbaar omdat ze dikwijls meer formeel zijn. In de gemeenten bestaan die ook, maar vaak minder formeel waardoor minder zichtbaar.

In de gemeenten is er ook minder gebiedswerking noodzakelijk dan in steden gezien het meer klassieke verenigingsleven er over het algemeen sterker is en mensen er vaak stevige, grote netwerken op na houden. Hieronder bekijken we de typische kenmerken van steden en gemeenten die van invloed zijn op lokale burgerparticipatie en hoe het sociaal-cultureel werk zich daartoe kan verhouden.

Graag willen we hierbij de kanttekening maken dat we de situaties in dorpen en steden in wat volgt extreem omschrijven en tegenover elkaar plaatsen, maar dat deze situaties in de realiteit minder extreem van elkaar te onderscheiden zijn en vaak door elkaar lopen. In sommige steden zijn er gebieden te vinden die meer de hier omschreven dorps situatie benaderen en in sommige dorpen is de situatie meer te vergelijken met omschrijving van de situatie in de steden.

Steden

De identiteit van een stad is haar diversiteit. Terwijl iedereen naarstig op zoek is naar een 'stedelijke identiteit' – naar analogie van de 'nationale identiteit'⁵ – stellen we vast dat deze identiteit in een stad niet bestaat. Een stad is constant in ontwikkeling en is daardoor ook onvoorspelbaar. Een stad wordt meer en meer een smeltkroes van culturen en subculturen (Dusoleil, 2008, p. 126). Stellen dat er in een stad geen stadsidentiteit bestaat is misschien te scherp gesteld, maar er zal zeker iets van aan zijn dat er in een stad vaak minder identiteit terug te vinden is dan in een gemeente.

Omwille van het feit dat er minder gemeenschappelijke identiteit is, zal het moeilijker zijn om mensen aan te zetten tot participatie aan die gehelen waar ze zichzelf of hun levensstijl niet mee identificeren. Ook het netwerk dat morele druk uitoefent om te participeren of je over de streep kan trekken, is hier veel minder. Vandaar dat er meer energie moet gepompt worden in het aanzetten van mensen tot burgerparticipatie. Enerzijds wordt er geëxperimenteerd met nieuwe vormen van participatie die aansluiten bij de levensstijl van mensen in de stad. Anderzijds wordt er geïnvesteerd in het met elkaar verbinden van mensen en in het effectief stimuleren tot burgerparticipatie.

OpgewekTienen

'OpgewekTienen: maak(T) de stad in je wakker!' wil dat elke Tienenaar zich goed voelt in zijn stad.

⁵ Ook nationale identiteiten zijn constructies die een plaats hebben gevonden in het collectief geheugen van wat men 'een volk' noemt. In 1302 bijvoorbeeld vochten de Brabanders en de Limburgers mee aan Franse zijde.

“Samen gaan we voor een positief stadsimago en motiveren we mensen om het verschil te maken in hun buurt”. OpgewekTienen is een team van enthousiaste vrijwilligers uit Tienen en omstreken.

Bron: www.opgewektienen.be

Wereldburgers (Citizenne)

“*Wereldburgers, My city is the world.*”

Brussel is een smeltkroes van culturen. Je ziet er alle hoeken van de wereld. Brussel staat ook voor heel wat uitdagingen die ze moet aanpakken: jeugdwerkloosheid, de kloof tussen arm en rijk, geweld en racisme, ... Tegen deze achtergrond is het project ‘Wereldburgers’ ontstaan.

Een goed jaar geleden wilden een 10-tal vrijwilligers van Citizenne zich engageren voor Brussel en mee deze uitdagingen aanpakken. Na een paar brainstormsessies was het duidelijk: zij wilden zich engageren als wereldburger. Niet als Belg, Chinees, Senegalees of Pakistaan maar wel als burger van de wereld. Zij maken geen onderscheid tussen ras, sekse, godsdienst of iets anders maar zoeken naar universele waarden en belangen. Zij geloven dat dit gedachtengoed Brussel sterker en leefbaarder kan maken.

Het voorbije jaar coachte Citizenne deze vrijwilligers op regelmatige basis. Doelstellingen werden aangescherpt, vaardigheden aangesterkt en acties concreet gemaakt.

Dit voorjaar komen ze voor het eerst vanachter de veilige coulissen en organiseren ze 3 acties.

Met deze acties willen ze in de eerste plaats mensen warm maken voor hun project en hen aanzetten om mee na te denken over wat deze stad nodig heeft.

Wereldburgers, aller landen, verenigt u en doe mee aan deze acties.”

Bron: www.citizenne.be

Gemeenten

De dorpen van vandaag zijn niet dezelfde dan de dorpen van vroeger. De dorpen van vroeger waren eerder ‘*autonome dorpen*’ met een vanzelfsprekende dorpsbinding gebaseerd op in het dorp geboren en getogen en soms generaties lang geworteld zijn. De dorpen van vandaag daarentegen worden eerder beschreven als ‘*woondorpen*’ met een lokaal bewustzijn van bewoners die, vaak voor een bepaalde periode in hun leven, gekozen hebben voor juist dat dorp en dat huis en die de behoefte hebben om zich als lokale samenleving van de buitenwereld te onderscheiden. In het woondorp verplaatsen de bewoners zich voor veel dagelijkse bezigheden naar elders en wonen zij slechts een deel van hun levensloop in het dorp. Die *overgang van dorpsbinding naar lokaal bewustzijn* is al meer dan een eeuw gaande, en wat belangrijker is, ze is nog steeds gaande (Thissen, 2007, p. 3).

Dit lokaal bewustzijn, de dorpsrots, is volgens Thissen (2007, p. 8) de basis voor gemeenschapsinitiatieven, voor het vinden van de spiraal omhoog en voor nieuwe vormen van sociale samenhang.

In dorpen is het gemeenschapsgevoel dan ook steeds sterker dan in stedelijke contexten. Hierdoor is de sociale controle, de sociale cohesie en de mate van betrokkenheid bij de lokale samenleving in dorpen ook groter⁶. Onder andere door een sterk(er) verenigingsleven en het uitgebreide

⁶ De bewoners van het platteland zijn vaker aangesloten bij een organisatie dan de bewoners van de stad; ook meervoudig lidmaatschap komt er relatief vaak voor. Recreatieve organisaties hebben naar verhouding meer leden

netwerk dat daarmee gepaard gaat, hebben de inwoners meer directe banden met het lokale beleid. Hierdoor zijn bepaalde elementen met betrekking tot lokale burgerparticipatie er nog vanzelfsprekend(er) in vergelijking met bepaalde stedelijke contexten. Door middel van informele kanalen (op basis van het eigen netwerk of het netwerk van een 'gemeenschapsgenoot') verlopen processen van burgerparticipatie in een landelijke context vaak makkelijker dan in stedelijke contexten (waar alles meer geformaliseerd verloopt) het geval is.

Een bewijs hiervan vinden we in de deelgemeenten waar deze informele contacten weggefallen zijn. Vaak zullen inwoners van deze deelgemeenten het gevoel krijgen dat 'de gemeente / het lokale bestuur eerst alles voor de fusiegemeente doet, maar weinig voor de deelgemeenten'.

Het succes waarmee de woonfunctie van een dorp zich ontwikkelt *binnen de streek* vormt de belangrijkste basis voor de ontwikkeling van het oordeel dat bewoners hebben over de leefbaarheid ter plaatse. Dat vormt weer de belangrijkste basis voor de ontwikkeling van gemeenschapsinitiatieven, hetgeen een bijdrage kan leveren aan de lokale woonfunctie. Het meest opmerkelijke kenmerk van deze circulaire keten van lokale relaties is dat de ontwikkeling van de leefbaarheid de basis vormt voor een nieuw soort 'voorzieningen' in woondorpen. Voorzieningen die geen voorwaarde zijn voor de lokale leefbaarheid, maar eerder als een resultaat van de lokale leefbaarheid kunnen worden beschouwd. Bovendien zijn dergelijke voorzieningen niet het resultaat van een top-down verdelingsbeleid, maar van bottom-up bewonersinitiatieven. Ze vloeien voort uit het lokaal bewustzijn van de bewoners en kunnen een belangrijke bijdrage vormen aan nieuwe vormen van lokale sociale samenhang (Thissen, 2007, p. 5).

Dorp Met Toekomst (Landelijke Gilden)

Een aantal projecten ingediend bij Dorp Met Toekomst zijn mooie voorbeelden van deze bottom-up bewonersinitiatieven:

Een dorpskrant of –website (Elst '09, Vissenaken '09), onderling georganiseerd autovervoer van de kinderen van en naar een school in een ander dorp (Oekene '08), het samen onderhouden van kleine lokale monumenten zoals bijvoorbeeld een kapel of een park (Reppel '09, Veltem '07, Zuurbemde '07), het aanleggen van een ontmoetingsruimte of dorpsplein (Pollinkhove '07, Peulis '07, Ramsel '07, Heppen '07), de bouw van een dorps huis (Elst '09, Teuven '08), het aanleggen van een wandelroute (Leke '07), een lokaal zorgproject (Ettelgem '07, Schelle '08, Elst '09), ...

Bron: www.dorpmettoekomst.be

op het platteland, maar net als in de stad neemt dit lidmaatschap door de jaren af (48 % in 1995 en 43 % in 2003 op het platteland, 39 % in 1995 en 36 % in 2003 in de stad). De kerkelijkheid is eveneens aanzienlijk groter op het platteland: 72 % van de bevolking rekent zich tot een kerkgenootschap tegen 55 % van de stadsbewoners.

Plattelandsbewoners zijn wat sterker dan stedelingen georiënteerd op de lokale omgeving. Ze hebben frequenter contact met burens: 75 % van de plattelandsbewoners zegt minimaal 1 keer per week contact te hebben, 68 % van de stedelingen zegt dit. Ook zijn plaatselijk gerichte acties onder hen populairder.

Plattelanders verrichten vaker vrijwilligerswerk dan stedelingen; in het algemeen is het gebrek aan vrijwilligers op het platteland (30 % van de organisaties) kleiner dan in de stad (40 %). Daarbij blijven vrijwilligers op het platteland langer bij een organisatie: 44 % geeft zelfs aan dat vrijwilligers er vijf tot tien jaar blijven.

Dit zijn enkele conclusies uit de SCP-publicatie 'Thuis op het platteland. De leefsituatie van platteland en stad vergeleken' (Steenbekkers, Simon & Veldheer, 2006).

5. Begrippenlijst

Burgerschap

Vertrekt van de burger als lid van de maatschappij.

- Burgerschap als status: het respecteren van de regel van de wet en het zich bewust zijn en uitoefenen van burgerrechten.
- Burgerschap als sociale rol: het opnemen van de verantwoordelijkheid die burgers hebben ten opzichte van anderen en ten opzichte van de gemeenschap(pen) waarin ze leven.

Burgerparticipatie

Daar waar burgerschap verwijst naar de capaciteit van een persoon, legt de term burgerparticipatie de klemtoon meer op de 'actie' die men binnen het (actief) burgerschap onderneemt in een bepaalde situatie.

- Politieke burgerparticipatie: deelname aan politieke activiteiten.
- Maatschappelijke of civiele burgerparticipatie: deelname aan de civiele samenleving, vormen van zelfsturing waarbij burgers onderling bepaalde aspecten van het samenleven regelen en ook bepaalde gedragsregels met elkaar afspreken (De Rynck, 2007, p. 13).

Civiele samenleving

Een handelings sfeer die onafhankelijk is van de staat en de markt (Elchardus, Huyse & Hooghe, 2001, p. 16). Naast de organisaties verbonden aan de 'politieke concerns' zijn nog heel wat andere organisaties actief in de civiele samenleving. De civiele samenleving bestaat uit twee werelden:

- De informele sector (gezinnen en buurten).
- De wereld waarin mensen op een meer gezamenlijke en formele wijze verbanden scheppen.

In principe heeft iedereen een gelijke toegang tot de civil society.

Het (maatschappelijk) middenveld

De term middenveld verwijst naar de sfeer tussen individu, overheid en markt. Het middenveld wordt door Elchardus e.a. (2001, p. 18) gedefinieerd als het geheel van autonome en niet-marktgerichte organisaties, die door hun bemiddelende functie effectieve communicatie tussen de burgers en het politieke of het economische systeem mogelijk maken. Zo bekeken vormt het sociaal-cultureel volwassenenwerk een onderdeel van het maatschappelijk middenveld.

Voor een meer uitgebreide verklaring van deze begrippen, zie het burger-ei (Verhoeven, 2009).

6. Bibliografie

Beke, W. (2008). Actief burgerschap als voorwaarde voor burgerparticipatie. In: *Het burger-ei: perspectieven op lokale burgerparticipatie*. Brussel: Socius.

Caron, B. (2008). Burgers die meebesturen: illusie? droom? In: *Het burger-ei: perspectieven op lokale burgerparticipatie*. Brussel: Socius.

Charkaoui, N. (2008). (On)gelijkheid in participatie. Hoe voorkomen dat minderheden uit de boot vallen? In: *Het burger-ei: perspectieven op lokale burgerparticipatie*. Brussel: Socius.

Cockx, F. (2005a). In de ban van de biografie: biografisch onderzoek, biografisch werk en biografisch leren. In: *WisseWERK cahier '05*. Brussel: Socius.

Cockx, F. (2005b). *Ons gedacht! Levenslang en levensbreed leren*. Op: Socius.be. Brussel: Socius.

Cockx, F. (2007a). *Leren voor vormingswerk: concepten voor het faciliteren van leren*. Brussel: Socius.

Cockx, F. (2007b). *Ons gedacht! Sociaal-cultureel volwassenenwerk en gemeenschapsvorming*. Op: Socius.be. Brussel: Socius.

Cockx, F. (2008). *Ons gedacht! Maatschappelijke activering en sociaal-cultureel volwassenenwerk*. Op: Socius.be. Brussel: Socius.

Debruyne, P. & Oosterlynck, S. (2008). De uitdagingen van opbouwwerk: een interview met Alain Storme. In: *Tienstiens: de andere k(r)ant van Gent*. Nr. 15, herfst 2008.

De Rynck, F. (2006b). Kantelen van bestuur, van buiten naar binnen. In: *Trendnota het lokale bestuur als context voor cultuurbeleid*. Brussel: Cultuur Lokaal.

De Rynck, F. & Dezeure, K. (2009). *Burgerparticipatie in Vlaamse Steden: naar een innovierend participatiebeleid*. Brugge: Vanden Broele.

De verslagen van de werkgroep lokale burgerparticipatie.

De Wever, B. (2008). Naar een participatieve democratie. In: *Het burger-ei: perspectieven op lokale burgerparticipatie*. Brussel: Socius.

De Winter, L. (2008). Over Zebra's, cultuurraden en de derde generatie burgerparticipatie. In: *Het burger-ei: perspectieven op lokale burgerparticipatie*. Brussel: Socius.

- Demeulemeester, A. (2008). Participatie: terug van nooit weggeweest. In: *Het burger-ei: perspectieven op lokale burgerparticipatie*. Brussel: Socius.
- Dusoleil, S. (2008). Een stedelijk cultuurparticipatiebeleid: zoeken naar ruimtes voor ontmoeting. In: *Het burger-ei: perspectieven op lokale burgerparticipatie*. Brussel: Socius.
ervaringen met DORP in ZICHT / Dorpswaardering in Vlaanderen en Nederland. Gevonden via www.google.be.
- FOV (2009). *Visietekst: Omgaan met diversiteit in de FOV*. Niet gepubliceerde tekst. Brussel: FOV.
- Gatz, S. (2008). Zoveel hoofden, zoveel meningen ... In: *Het burger-ei: perspectieven op lokale burgerparticipatie*. Brussel: Socius.
- Holemans, D. (2008). De stenen drempel, het maatschappelijk plafond en de verplichte barbecue. In: *Het burger-ei: perspectieven op lokale burgerparticipatie*. Brussel: Socius.
- Jacobs, M. (2008). Burgers in actie. Autonoom burgerinitiatief bekeken vanuit het perspectief van de Samenlevingsopbouw. In: *Het burger-ei: perspectieven op lokale burgerparticipatie*. Brussel: Socius.
- Lannoo, S.; Devos, C. & Verhaeghe, J. (2008). Democratie zit tussen de oren. In: *Het burger-ei: perspectieven op lokale burgerparticipatie*. Brussel: Socius.
- Larock, Y. (2008). Zien wij de burger voldoende graag? In: *Het burger-ei: perspectieven op lokale burgerparticipatie*. Brussel: Socius.
- Leenknecht, R. & Goubin, J. (2007). *Burgerschap en leren. Burgerschap en leren vanuit drie perspectieven op het faciliteren van leren: het socialisatieperspectief, het emancipatieperspectief en het ecocipatieperspectief. Een brontekst*. Niet gepubliceerde tekst. Brussel: Socius.
- Maes, M. (2008). Geen cultuur van betrokkenheid in een cultuur van betrekkelijkheid. In: *Het burger-ei: perspectieven op lokale burgerparticipatie*. Brussel: Socius.
- Ponteur, L. (2008). Participeren uit goed gevoel. In: *Het burger-ei: perspectieven op lokale burgerparticipatie*. Brussel: Socius.
- Scheers, L. (2008). Participatie vanuit legitieme taken en verantwoordelijkheden. In: *Het burger-ei: perspectieven op lokale burgerparticipatie*. Brussel: Socius.
- Taelman, A. (2009). *Beleidsparticipatie van etnisch-culturele minderheden: een verhaal met kanttekeningen*. Niet-gepubliceerde tekst. Gent: Stichting Lodewijk de Raet.
- Thissen, F. (2007). *Bewonersparticipatie op het platteland. Leren van elkaar*.
- Van Craen M. , Vancluysen K. & Ackaert J. (2007). *Voorbij wij en zij: De sociaal-culturele afstand tussen autochtonen en allochtonen tegen de meetlat*. Brugge: Vanden Broele.

Van den Eeckhaut, G. (2009). *Leren in beeld brengen: een praktijkboek voor vormingsinstellingen*. Brussel: Socius.

Van Eenoo, J. (2008). De publieke verantwoordelijkheid van het sociaal-cultureel werk: op het snijvlak van burger en beleid. In: *Het burger-ei: perspectieven op lokale burgerparticipatie*. Brussel: Socius.

Van Roy, W. (2008). Voorwaarden voor een verdere verbetering en verdieping van de participatiedemocratie. In: *Het burger-ei: perspectieven op lokale burgerparticipatie*. Brussel: Socius.

Van Roy, W. (2009). *Hoe kunnen burgers (en hun verenigingen/netwerken) wegen op het beleid?* Niet gepubliceerde tekst. Brussel: De Wakkere Burger.

Vanhove, K. & Debleser, J. (2008). Zin van en in lokale jeugdparticipatie. In: *Het burger-ei: perspectieven op lokale burgerparticipatie*. Brussel: Socius.

Verhoeven, S. (2008). *Het burger-ei: perspectieven op lokale burgerparticipatie*. Brussel: Socius.

Vormingplus Kempen (2009). *Van Meerle tot Veerle*. Na(5)jaar 2009. Turnhout: Vormingplus Kempen.

